

TUMAČENJE RIM 6,1—14 S POSEBNIM OSVRTOM NA KRSNI NAUK*

Dr. Marijan MANDAC

Rim 6,5: »Ei gâr sýmphytoi gegónamen tô homoiómati tou thanátou autoû, allâ kalês anastáseos esómetha«.

U r. 4 Pavao je dokazao svoju tezu: kršteni čovjek ničim više nije vezan uz »griješ«. Kršćanin je za »griješ« mrtav i zbog toga ima »hodati u novom životu«. Dokaz za tu tvrdnju Apostol je našao u činjenici što su vjernici kršteni »u Isusovu smrt«. Tako je otklonjen prigovor iz r. 1. i dokazana teza iz r. 2. S retkom koji sad počinjemo razjašnjavati gornje su misli još dublje utemeljene, поближе određene i rastumačene. To je već stilski istaknuto veznikom *ei* i riječicom *gâr*.

Pogodbena rečenica retka 5, iako je pogodbenog oblika, što se sadržaja tiče, uključuje tvrdnje čija istinitost uopće ne dolazi u pitanje. Radije bi se reklo da je tu govor o nečemu što i Apostol i njegov čitatelj prihvaćaju kao dokazano. Prema tome pogodbeni je *ei* više način argumentiranja nego istinski pogodbeni veznik. Čak bi ga, gledajući na sadržaj i misao, bolje bilo prevoditi na pr. s *jer* nego s *ako*.¹ Onome pak *gâr* pripada uloga da označi koje mjesto u odlomku pripada r. 5. *Gâr* pokazuje da r. 5. pruža osnov, dokazuje i zajamčuje ono što je bilo rečeno u r. 4. ili čak u svim prethodnim recima.* Prema tome, Pavao u r. 5. tvrdi nešto što je još jedna potvrda za njegove ranije retke i što čitalac prihvaća kao utemeljenu činjenicu. Ali dobro je poznato kolike poteškoće za razumijevanje predstavlja ovaj Apostolov redak. Trebat će nam razmotriti pitanje cjelovitosti retka, zaustavit se kod značenja riječi *sýmphytoi* i *homoióma*. Futur *esómetha* zahtijeva posebnu brigu.

1. Konstrukcija retka. — Tumači r. 5. gotovo jednodušno ističu da ta Pavlova rečenica nije potpuna već da je u misli valja nadopuniti. Isto tako, gledano gramatički, zamjećujemo da je članove rečenice moguće raznoliko povezivati. Po sebi je jasno da rješenje pitanja konstrukcije retka utječe i

* Za Rim 6,1—4, vidi BS 43 (1973), 225—238. — Na kraju donosimo potpune naslove djela što smo ih za ovaj dio istraživanja upotrebljavali.

¹ U vezi s *ei* usp. R. C. TANNEHIL, *Dying*, 13; H. FRANKEMOLLE, *Taufverständnis*, 71; *Oecuménique*, 464 bilj. v.

² O vrijednosti i značenju *gâr* vidi kod R. SCHNACKENBURG, *Heilsge.* 31; F. MUSSNER, *Zusammen.*, 259; E. STOMMEL, *Abbild.* 8.14.15; V. WARNACH, *Taufe*, 302, *Tauflehre*, 297.302; M. RISSI, *Taufe*, 80; H. W. SCHMIDT, *Brief*, 109; P.—E. LANGEVIN, *Baptême*, 57; W. BIEDER, *Verheissung*, 193; N. GAUMANN, *Taufe*, 78; W. THUSING, *Per Christum*, 140; H. FRANKEMOLLE, *Tauf.*, 61; G. DELLING, *Heilsbedeutung*, 262.

na njegovo razumijevanje. Inače egzegeti se ni najmanje ne slažu u tome kako valja konstruirati r. 5. Radi bolje preglednosti redak dijelimo u dva dijela.

Što se tiče r. 5a, jedan manji broj autora drži da bi iza *sýmphytoi gegónamen* valjalo nadodati *autô* ili *Khristô* pa bi se onda radilo o sraštenju »s njim«, odnosno »s Kristom«. ³ Ipak pretežna većina smatra tu nadopunu suvišnom. ⁴ Sraštenost o kojoj govori redak odnosi se na *tô homoiômati*, jer *sýmphytoi gegónamen* valja izravno povezati s *tô homoiômati tou thanátou autoû*. ⁵ Još za r. 5a valja istaknuti da je prirodnije *tou thanátou autoû* povezati s *tô homoiômati* nego sa *sýmphytoi*, što bi po sebi također bilo moguće. ⁶

Nije sigurna konstrukcija niti r. 5b. Istraživači se ne slažu kako bi u stvari morao glasiti taj dio rečenice. Ipak pretežna većina naginje na to da r. 5b treba popuniti sa *sýmphytoi* i *tô homoiômati*. Ponekad čak iza *tôs anastáseos* dodadaju *autoû*. ⁷ Čini se da su te nadopune nužne, iako ih stanoviti broj egzegeta smatra suvišnim. Po njima bi r. 5b trebalo da glasi upravo onako kako stoji u tekstu. ⁸ Imajući u vidu problematiku obaju dijelova retka, nama se čini da je r. 5a nepotrebno bilo čime nadopunjati, dok za r. 5b držimo da ritam rečenice i misli traže predloženu nadopunu. Međutim, r. 5 u sebi krije i druge probleme koje nam valja pomalo raščlanjivati. Ali najprije valja vidjeti koji je smisao riječi *sýmphytoi gegónamen*.

2. — *Sýmphytoi gegónamen*

Ta dva izraza izlažemo zajedno, jer su usko povezani, ali smjesta valja uočiti da je riječ o dva različita oblika dviju različitih riječi. *Sýmphytoi* je glagolski pridjev, a *gegónamen* perfekt od glagola *gínomai* (postati, nastati, bivati). *Gegónamen* ne predstavlja osobitih poteškoća za razumijevanje. Riječ je o perfektu koji ima u vidu da se nešto negda zbilo i da stanje nastalo glagolskom radnjom ostaje trajno. Prema tome taj perfekt u sebi uključuje aorist i prezent. Radnja koju *gegónamen* označuje dogotovljena je i nije plod nekog dugotrajnog procesa. ⁹ Riječ pak *sýmphytoi* naznačuje predmet ili sadržaj radnje glagola *gínomai*. Međutim, *sýmphytoi* postavlja pred tumača više problema. Taj izraz, koji jedino na ovom mjestu nalazimo u cijelom Novom zavjetu, ¹⁰ dolazi, kako danas pretežno misle istraživači, od glagola

³ Takvo stajalište zauzimaju na pr. Ph. SEIDENSTICKER, *Taufe*, 141; F. ZORELL, *Lexicon*, 1259; W. BAUER, *Wörterbuch*, 1124; P.-e. LANGEVIN, *Baptême*, 58. — Među prevodiocima koji na taj način nadopunjuju redak napominjemo: L. CERFAUX, *Lecture*, 61; F.—J. LEENHARDT, *Épître*, 92; *Jérusalem*, 1498 Lj. RÚPCIC, *Sveto*, 457; B. DUDA—J. FUCAK, *Novi*, 299.

⁴ Popunjenje r. 5a otklanjaju na pr.: J. SCHNEIDER, *Taufe*, 45 bilj. 73; V. WARNACH, *Taufe*, 302—303; E. BEST, *Body*, 51 bilj. 1; O. KUSS, *Römer*, 300; *Zu*, 153; G. R. BEASLEY—MURRAY, *Baptism*, 134; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 30—31; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 75. I prevodioci tako postupaju kao na pr.: H. W. SCHMIDT, *Brief*, 106—107; O. MICHEL, *Brief*, 163—165; *Oécuménique*, 464; P. ALTHAUS, *Brief*, 60. U istom smislu valja razumjeti autore slijedeće bilješke.

⁵ Riječi »postali smo sraštenie« neposredno povezuju s *tô homoiômati*: G. BORNKAMM, *Ende*, 42; V. WARNACH, *Taufe*, 303; R. SCHNÄCKENBURG, *N. Studien*, 35; E. BEST, *Body*, 51 bilj. 1; E. STOMMEL, *Abbild*, 17; E. LARSSON, *Christus*, 59—60; M. RISSI, *Taufe*, 80; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 32; N. GAUMANN, *Taufe*, 78—79; W. THUSING, *Per Christum*, 134.

⁶ Na to upozorava O. KUSS, *Zu*, 154 bilj. 16.

⁷ Predlažu nadopunjenje r. 5b: G. BORNKAMM, *Ende*, 42; J. SCHNEIDER, *Taufe*, 47; *Homoioma*, 193; F. MUSSNER, *Zusammengewachsen*, 261; E. BEST, *Body*, 51; F.—J. LEENHARDT, *Épître*, 93 bilj. 2; O. KUSS, *Römer*, 303; *Testament*, 125 bilj. 7; Ph. SEIDENSTICKER, *Taufe*, 141; M. RISSI, *Taufe*, 79 bilj. 91; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 33.34.38; W. THUSING, *Per Christum*, 135; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 80; H. FRANKEMOLLE, *Tauf.*, 63; N. GAUMANN, *Taufe*, 79.

⁸ Usp. E. STOMMEL, *Abbild*, 20; V. WARNACH, *Tauflehre*, 307; W. GRUNDMANN, *Syn*, 792 bilj. 119.

⁹ O vrijednosti perfekta »mi smo postali« vidi: Ph. SEIDENSTICKER, *Taufe*, 142; F. MUSSNER, *Zusamm.*, 260; E. STOMMEL, *Abbild*, 16; R. SCHNÄCKENBURG, *N. Studien*, 37; V. WARNACH, *Tauflehre*, 301; E. LARSSON, *Christus*, 60; O. KUSS, *Römer*, 300; P.—e. LANGEVIN, *Baptême*, 60; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 34.39; W. THUSING, *Per Christum*, 139; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 76; bilj. 472, 79; H. FRANKEMOLLE, *Taufverständnis*, 63.

¹⁰ G. GRUNDMANN, *Sn*, 786; B. REY, *Créés*, 100—102; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 75 bilj. 466.

symphýô (skupa rasti, srasti, a ne od *symphyteúô* (zajedno usaditi, kalamiti, navrtati). Pridjev *sýmphytos* bi značio: *srašten s, zarašten s*. Ali *sýmphytos* nerijetko znači *urođen, vlastiti po naravi*. U tom slučaju pridjev je doveden u vezu s imenicom *physis* (narav). Kako pak *sýmphytos* ne služi jedino da poveže realnosti koje organski pripadaju jedne drugima, već se upotrebljava za spajanje različitih stvarnosti koje tek po mišljenju dotičnog pisca idu zajedno, on može značiti, i biti preveden, s *povezan s, sjedinjen s*.¹¹ Ipak i pri takvoj upotrebi *sýmphytos* čuva i dalje svoje izvorno značenje koje stavlja naglasak na intimnu povezanost onih datosti koje *sýmphytos* povezuje.

S obzirom na značenje *sýmphytos* u r. 5, jedan dio autora¹² drži da se iza tog pridjeva krije misao i slika iz biljnog života. Radilo bi se, općenito uzevši, o prirodnom procesu kad dvije biljke tako skupa rastu da na kraju postanu samo jedno biće. Neki su još precizniji pa misle da *sýmphytos* označuje mladicu koja je nakalamljena na jednu drugu stabljiku da bi s njom postala jedna te ista biljka. Teško je reći¹³ koje je od tih dvaju tumačenja ispravnije. Uostalom, moguće je da Pavao i za *sýmphytoi* ne vidi nikakvu sliku iz biljnog svijeta, već da *sýmphytos* upotrebljava jer je osobito prikladan da u smislu *urođen* istakne svu dubinu, intimnost i neposrednost povezanosti između onih koji su *sýmphytoi*.¹⁴ Već smo istaknuli da Pavao kaže da »smo postali sjedinjeni s« *tô homoiômati toû thanátou autoû*.

3. — *Tô homoiômati toû thanátou autoû*

Najveću poteškoću — s tim će se svatko složiti — za razumijevanje ne samo r. 5 nego i cijelog odlomka predstavlja značenje riječi *homoiôma*. To je pravi *crux interpretum*. Nikakvo onda čudo što su se stručnjaci razilazili i još uvijek se razilaze kad treba utvrditi smisao te riječi. Rječnici¹⁵ za *homoiôma* imaju više značenja: *jednakost-istovremenost, slika-kopija, lik-oblik*. Polazeći otud autori raznoliko shvaćaju *homoiôma*. Uostalom, ne slažu se ni u pitanju vrste dativa u kojem se *homoiôma* nalazi.¹⁶ Moglo bi se naime raditi o socijativnom ili instrumentalnom dativu.¹⁷ To pitanje ima svoju važnost. U slučaju da se radi o socijativnom dativu, što nam se čini točnim, tad smo postali sraštenici s tom *homoiôma*. Ako bi *tô homoiômati* trebalo

¹¹ Za takvo izvođenje i značenje *symphytos*, usp.: M. M. BOURKE, *Study*, 124; V. WARNACH, *Taufe*, 302.303; H. SCHLIER, *Zeit*, 111; J. GEWIES, *Abbild*, 339.345; O. KUSS, *Römer*, 300, *Zu*, 154.155 bilj. 20; J. KÜRZINGER, *Zur*, 95; G. GRUNDMANN, *Syn*, 786; N. GAUMANN, *Taufe*; W. THUSING, *Per Christum*, 138; H. FRANKEMOLLE, *Tauf.*, 61.63. Općenito o *symphytos* u rječnicima: W. BAUER, *Wörter.*, 1546; F. ZORELL, *Lexicon*, 1259; H. G. LIDEL—R. SCOTT, *Greek*, 1689.

¹² Usp. J. HAVET, *Christ*, 513; O. CULLMANN, *Tauflehre*, 9.25; M. BARTH, *Taufe*, 236.238.239; J. A. T. ROBINSON, *Body*, 62; Ph. SEIDENSTICKER, *Opfer*, 239; *Taufe*, 141; P. BONNARD, *Mourir*, 103; J. HUBY, *Épître*, 209; C. K. BARRETT, COMMENTARY, 123; M. BOUTTIER, *En Christ*, 45; B. REY, *Créés*, 100—102; W. BIEDER, *Verheissung*, 193; P. E. — LANGEVIN, *Baptême*, 60; L. SCIPIONI, *Battesimo*, 465.469; A. HAMMAN, *Baptême*, 29 bilj. 12.

¹³ F. MUSSNER pokazuje, dosta uvjerljivo, da se iza »postali smo povezani ili sraštenici« krije Pavlovo razmišljanje o Crkvi, *Zusan*, 260.

¹⁴ H. FRANKEMOLLE, *Taufverständnis* str. 61.63, upozorava da je *symphytoi* pasivni oblik: na nama je izvršena radnja sraštenja ili povezivanja. Njen je izvršitelj netko drugi ili nešto drugo, a ne mi osobno.

¹⁵ Usp. na pr. W. BAUER, *Wörterbuch*, 1123.1124; F. ZORELL, *Lexicon*, 911.

¹⁶ Za značenje *homoiôma* u profanom grčkom, u Septuaginte, u *Otk.* 9, 7 i u Pavla (*Rim.* 1.23, *Rim.* 5, 14, *Rim.* 8, 3, *Fil.* 2, 7) izuzevši *Rim.* 6, 5; O. KUSS, *Zu*, 156—160; G. BORNKAMM, *Ende*, 41.42; G. WÄGNER, *Problem*, 293.294; P.—E. LANGEVIN, *Baptême*, 59; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 32—39; N. GAUMANN, *Taufe*, 50; J. BLANK, *Paulus*, 290.291; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 76.77.

¹⁷ O instrumentalnom dativu govore: W. BAUER, *Abbild*, 1124; Ph. SEIDENSTICKER, *Taufe*, 144; F. MUSSNER, 260.261; M. ZERWICK, *Analysis*, 345. Za socijativni dativ ili dativ odnosa izjašnjaju se na pr. O. KUSS, *Zu*, 153; G. BORNKAMM, *Ende*, 42.43; E. BEST, *Body*, 51 bilj. 1; J. GEWIES, *Abbild*, 339; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 76.

razumjeti instrumentalno, tad je *homoiôma* sredstvo kojim smo srasli »s Kristom« ili »s njim«, kako bi trebalo nadopuniti r. 5a. Nama se čini da je *tô homoiômati* socijativni dativ koji zahtijeva sam pridjev *sýmphytos* i *syn* iz tog pridjeva.

Ali najteže je pitanje retka ovo: što je *homoiôma* s kojom smo sjednjeni. Reći ćemo najprije mišljenje koje nam izgleda najprihvatljivije. *Homoiôma toû thanátou autoû* nije ništa drugo nego onaj posebni način na koji je Isus Krist umro. Radi se prema tome o smrti na križu. *Homoiôma* (oblik — lik) njegove smrti jest biti razapet. Apostol, dakle, veli da smo po krštenju — i u ovom retku kao i ostalim koji slijede valja imati na umu *dià toû baptísmatos* iz prethodnog retka¹⁸ — najintimnije povezani s tim golgotским događajem. Čini se da ovako shvaćanje *homoiôma* veoma dobro odgovara krsnom odlomku poglavlja.¹⁹ Apostolu je stalo da nas poveže s Isusovom smrti na Golgoti jer on tu smrt drži za odlučni i središnji moment cijele povijesti spasenja.

Međutim, postoje i druge mogućnosti razumijevanja. One su dosta prikladne i dobre. Jest, vele neki autori, radi se o Kristovoj smrti ukoliko je za nas prisutna u krsnom otajstvu. S tom smo Isusovom smrti povezani.²⁰ Neki opet shvaćaju: Pavao s *tô homoiômati toû thanátou autoû* nije izravno mislio na Kristovu smrt, već bi u r. 5a bio govor o smrti koju kršteni doživljava u krštenju. Ta bi smrt bila *homoiôma* (slika — sličnost) njegove smrti. U načemu bi se podudarala s Isusovom smrti, a u nečem bi opet od nje bila različita. Sličnost bi se ovako dala izraziti: kao što je Isus zbiljski umro na Golgoti, tako i kršteni zbiljski umire u krštenju; Kristova je smrt bila na štetu »grijeha«, to je slučaj i sa smrću kršćanina. Razlika je u tome što je Krist umro u tijelu, a kršćanina tjelesna smrt još uvijek čeka. Riječ *homoiôma* (sličnost) bila bi prema tome kao naručena da istakne kako je smrt koju kršteni doživljava u krštenju istodobno slična i različita od Isusove golgotске smrti koja se odrazuje u krštenju.²¹

Treba napokon navesti i one koji drže²² da *homoiôma toû thanátou autoû* ima izravno u vidu krsni obred. Taj obred — uranjanje — odlična je »slika« njegove smrti. Krsni je simbol zato tu da bi Isusova golgotška smrt bila na sakramentalan način prisutna. Tako možemo s Kristom su-umrijeti i po simbolu doći u dodir s povijesnom Isusovom smrti koja je izvor spasenja. Jedno je svakako sigurno — bez obzira na poblize određenje oblika na koji se to zbiva — da je Apostolu stalo u r. 5a da krštenje dovede u najbližu blizinu Isusove smrti na Golgoti. To mu omogućuje da na krštenog primjeni sve učinke koje ta smrt nosi sa sobom. Bez povezanosti s golgotskom smrti nema udjela ni u uskrsnuću. To Pavao veli u drugom dijelu retka.

¹⁸ Da u r. 5 valja uvijek imati na pameti »po krštenju« iz r. 4, naglašuju: Ph. SEIDENSTICKER, *Taufe*, 140, 141; R. SCHNACKENBURG, *N. Studien*, 37; O. KUSS, *Römer*, 304, *Testament*, 126 bilj. 9; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 79.

¹⁹ Usp. za takvo shvaćanje: G. BORNKAMM, *Ende*, 42; R. SCHNACKENBURG, *N. Studien*, 36—38.44; M. RISSI, *Taufe*, 80; J. KÜRZINGER, *Zur*, 95; L. FAZEKAS, *Taufe*, 311; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 35.39; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 76.78.80; W. THÜSING, *Per Christum*, 137.138; H. FRANKE-MOLLE, *Taufe*, 70.

²⁰ Tako na pr. J. SCHNEIDER, *Taufe*, 46, *Homoiôma*, 194.195; H. SCHLIER, *Zeit*, 111; P.—E. LANGEVIN, *Baptême*, 58.

²¹ Usp. W. BAUER, *Wörterbuch*, 1124; F. ZORELL, *Lexicon*, 911; F. MUSSNER, *Zusammengewachsene*, 260.261; E. STOMMEL, *Abbild*, 18; J. GEWIES, *Abbild*, 343—346; E. LARSSON, *Christus*, 59.

²² To posebice zastupa, oslanjajući se na O. Casel, V. WARNACH, *Taufe*, 306.307.309—311.338.355, *Tauflehre*, 303.306. 310. Usp. također H. W. SCHMIDT, *Brief*, 109.110; C. K. BARRETT, *Commentary*, 123.124; J. BETZ, *Taufe*, 616.

4. — Redak 5b

Apostol započinje r. 5b s *allà kai*. Čini se da na taj način želi naglasiti da je sadržaj tog dijela retka posljedica rečenog u r. 5a. Pri tome se opaža i neka vrst stupnjevanja koju bismo mogli prevesti izrazom »što više«. Tako *allà kai*²³ ističe da je, nakon utvrđenog sjedinjenja kršćanina s Isusovom smrću na Golgoti, posve jasno i sigurno kako je kršćanin sjedinjen ili će biti sjedinjen s uskrsnim Kristom. U tome nebi smjelo biti dvojbe. Naprotiv!

Ali o kakvom se sjedinjenju s uskrsnim Kristom radi! Već ostvarenom ili koje će tek biti ostvareno? To je veliki problem r. 5b. Međutim, prije nego se upustimo u razglabanje futura *esómetha* valja nam pogledati što Pavao misli kad na ovom mjestu govori o »uskrsnuću« (*tes anastáseôs* moglo bi se razumjeti da je govor o nekoj moći ili sili koja tako oblikuje život da ga čini životom za Boga i polako ga upriličuje slavnome životu koji posjeduje uskrsli Krist.²⁴ Ali isto je tako moguće da *tēs anastáseôs* ima u vidu konačno uskrsnuće na koncu vremena.²⁵ Ipak, daleko je vjerojatnije da je govor o Kristovu uskrsnuću. Pri tome, naravno, nije isključeno buduće uskrsnuće kršćana.²⁶ Štoviše, možda je misao u *tēs anastáseôs* još složenija. *Tēs anastáseôs* istodobno znači i Kristovo uskrsnuće, i naše življenje u »novom životu« što je odsjev, posljedica i zahtjev koji pred nas stavlja sjedinjenje s uskrsnim Kristom, i, napokon, naše konačno uskrsnuće kao posljednji oblik suobličenja uskrsnom Kristu. Taj način razumijevanja, dosta kompleksan,²⁷ čini nam se, najbolje odgovara zagusnutom Pavlovu odlomku.

S istim se problemom susreću autori kad se pitaju koje je vrste futur *esómetha*. Jedna velika skupina egzegeta i teologa drži da s futurum *esómetha* Pavao, doduše, ima pred očima onu zadnju fazu povijesti spasenja kad ćemo biti »sjedinjani s likom Isusova uskrsnuća« tj. kad ćemo, konačno uskrsnuti, vječno živjeti s uskrsnim Kristom. Da će se to konačno doista i ostvariti, najbolji je dokaz, misli Pavao, jedna već zbiljska činjenica, a to je naše sjedinjenje s raspetim Kristom. Ali kako Apostol ne može ni zamisliti to konačno sjedinjenje s uskrsnim i proslavljenim Gospodinom bez onog povijesnog uskrsa, to je i taj uskrs Pavlu na pameti. Sjedinjenje — po krštenju! — s tim već ostvarenim Isusovim uskrsnućem, koje nam daje u dio »novi život«, preduvjet je i uzrok onog slavnog uskrsnuća. Živeći, dakle, već sada u »novom životu« jer smo po krštenju najuže sjedinjeni s njegovim uskrsnućem, doživjet ćemo (*esómetha*) konačno suobličenje s Kristom kao proslavljenim i uskrsnim.²⁸

Ipak neki autori u *esómetha* vide prvenstveno pravi futur. Apostol bi imao u vidu konačno uskrsnuće vjernika na kraju vremena. Budući da smo

²³ O značenju i vrijednosti *allà kai* u r. 5b vidi V. WARNACH, *Tauflehre*, 307; E. LARSSON, *Christus*, 70; N. GAUMANN, *Taufe*, 79.

²⁴ G. GRUNDMANN, *Syn*, 792 stvar shvaća na taj način.

²⁵ Usp. A. FEUILLET, *Mort*, 512.

²⁶ Usp. P.—E. LANGEVIN, *Baptême*, 60.

²⁷ Tako na pr. E. STOMMEL, *Abbild*, 15; V. WARNACH, *Tauflehre*, 308.311.

²⁸ Vidi: V. WARNACH, *Taufe*, 314; J. HUBY, *Épître*, 210; J. GEWIES, *Abbild*, 346; O. KUSS, *Testament*, 125 bilj. 8; M. BOUTTIER, *En Christ*, 47; K. KERTELGE, *Rechtfertigung*, 180; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 81; E. SCHLINK, *Lehre*, 48 bilj. 33; H. FRANKEMOLLE, *Taufverständnis*, 61.71.72.

bili sjedinjeni s umrlim Kristom, bit ćemo, kad na koncu uskrsnemo, sjedinjeni i s njime uskrsli.²⁹

Drugi pak autori ističu da r. 5b ima prije svega u vidu naše sadašnje sudjelovanje na životu uskrslog Krista. Iako Pavao upotrebljava *esómetha*, on zapravo promatra ovozemnu kršćansku egzistenciju koja bi imala biti obasjana svjetlom uskrslog Krista. Po krštenju smo na Uskrsnome zadobili udio.³⁰ Recimo na kraju da nam se čini da doprinos retka 5 nije presudno važan za krsnu misao odlomka. On uglavnom ponavlja i utvrđuje što već znamo: krštenje nas je prvenstveno dovelo u najintimniju vezu s Kristovom smrću pa prema tome i s njegovim uskrsnućem. Apostol tu dvoje nikad ne promatra odvojeno. Idući redak djelomično razjašnjava redak 5 (to se posebice odnosi na *bi su-raspet*), a djelomično posjeduje vlastitu tematiku (»stari čovjek«, »tijelo grijeha«, »uništiti«).

Rim 6,6: »*Toúto ginóskontes, hóti ho palaiós hēmôn ánthrôpos syne-stauróthē, hina katargethē tò sôma tēs hamartías, toú mēkēti douleúein hēmás tē hamartía*«.

Particip kojim počinje redak, i koji zacijelo vrši ulogu glavnog glagola, jer stoji mjesto indikativa, gramatički se ne odnosi na redak koji prethodi. To pokazuje zamjenica *toúto*. Ona je pokazna, a ne relativna.³¹ Gramatički se *toúto ginóskontes* odnosi, i to posve naglašeno, na rečenicu koja počinje s *hóti*.³² Ipak, što se smisla tiče, *toúto ginóskontes* pokazuje da je r. 6 nadovezan na r. 5 s očitom namjerom da ga još bolje razjasni.³³ Sama riječ *ginóskô* ima teološko značenje i skoro se poistovjećuje s *vjerovati*. Ono što tvrdi r. 6. predmet je vjere, a ne razumske spoznaje.³⁴

Prvo što »znamo« jest da je »naš stari čovjek bio *su-raspet*«. Bez sumnje, Pavao »starim«³⁵ čovjekom« naziva našu tjelesnu egzistenciju, koju smo baštinili od Adama. Ona je potpala pod vlast i silu kojoj je ime »grijeħ«. Ta moć definira naš život prije nego prigrlimo vjeru i prije nego smo kršteni da bismo stekli »novost«. ³⁶ Čini se da Pavao izričajem »naš stari čovjek« prvenstveno ne misli na pojedinca naše vrste, već njime obuhvaća sve ljude. Oni su, definirani »grijeħom«, kao jedan čovjek — jer dolaze od jednog

²⁹ Usp. J. A. T. ROBINSON, *Body*, 74; G. BORNKAMM, *Ende*, 43; F. MUSSNER, *Zusammengewachsene*, 261; Y. TREMEL, *Baptême*, 92; E. LOHSE, *Taufe*, 317; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 10.12; O. MICHEL, *Brief*, 154; N. GAUMANN, *Taufe*, 79; W. THUSING, *Per Christum*, 70.141.

³⁰ Usp. J. SCHNEIDER, *Taufe*, 47, *Homoiôma*, 193.194; F.—J. LEENHARDT, *Épître*, 93; E. LARSSON, *Christus*, 71.

³¹ Usp. H. FRANKEMOLLE, *Taufverständnis*, 73. Taj autor drži, str. 39, da je *toúto ginóskontes* retorička tvrdnja. Ipak se čini da bi i za te riječi trebalo imati na pameti sve mogućnosti kao i s *ē agnoeite* iz r. 3. Usp. bilješke *ad locum*.

³² Riječ je o tzv. *hóti-recitativum* koji uvodi upravni govor. U tom slučaju *hóti* nije potrebno prevoditi već ga dobro zamijenjuju dvije točke. Usp. F. BLASS—A. DEBRUNNER, *Grammatik*, 247.299; F. ZORELL, *Lexicon*, 948; W. BAUER, *Wörterbuch*, 1168; H. FRANKEMOLLE, *Tauf.*, 73. Uza sve to prevodioci često prevode *hóti*: tako O. KUSS, F.—J. LEENHARDT, H. W. SCHMIDT, O. MICHEL, L. CERFAUX; dvije točke za *hóti* imaju na pr. P. ALTHAUS, *Biblija*, B. DUDA—J. FUČAK, *Jeruzalemska se Biblija zadovoljava zarezom*, itd.

³³ Tu ulogu participa na početku r. 6 posebice ističu: O. KUSS, *Römer*, 304; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 24.25 (on drži da se radi o uzročnom participu, str. 9 i 13); F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 79 bilj. 494 i str. 81; R. MOISSETTE, *Expression*, 233 bilj. 35. R. SCHNACKENBURG, *Heils.*, 33 drži da je taj particip posve beznačajan i da je tu jedino radi stila novozavjetnog grčkog.

³⁴ Usp. O. KUSS, *Römer*, 304; F. J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 81; H. FRANKEMOLLE, *Taufverständnis*, 73. Za sintagmu *toúto ginóskontes*, R. BULTMANN, *Ginosko*, 708.

³⁵ Za *palaiós* v. H. SEESEMANN, 714—717.

³⁶ Usp. V. WARNACH, *Taufe*, 315; E. LARSSON, *Christus*, 61; H. SEESEMANN, *Palaiós*, 715; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 82; H. FRANKEMOLLE, *Tauf.*, 75.

čovjeka, a to je »stari čovjek« Adam — uključeni u Kristovo tijelo kad je ono visjelo na križu.³⁷ Tad je taj »stari čovjek« — ljudi čiju je sudbinu zapечатilo i odredio Adam — »bio su-raspet« u Kristovu tijelu. Izgleda, doista, da *synestaurôthê* poblizje razjašnjuje »postali smo sraštenici s likom njegove smrti« iz r. 5. Pavao »zna« da je »stari čovjek« onog časa bio »su-raspet« kad je Isus Krist bio raspet. Čovjek ima udio u Kristovoj smrti. Između te smrti i krštenika nema nikakva ekrana ni zastora: »stari je čovjek« u onoj smrti umro i nigdje drugdje.³⁸

Pavao također »zna« da je »stari čovjek« zato »bio su-raspet« kako bi (*hina*) bilo »uništeno tijelo grijeha«. Iako je govor o »tijelu«,³⁹ Apostol zacijelo ne misli prvenstveno na fizički ili materijalni dio ljudskog bića. Za Pavla »tijelo« uključuje cijelog čovjeka, tijelo i dušu, i zato *sôma* ima značenje »čovjek«, »osoba« te se ponekad smije prevesti i s osobnom zamjenicom. Uostalom, i sam Pavao u nastavku govori o »mi«. Nazivljući čovjeka *sôma*, Pavao ga promatra ukoliko je predmet zbivanja koje sam na sebi izvršuje ili netko drugi na njemu ostvaruje.⁴⁰ Čovjek je na ovom mjestu poblizje određen kvalitativnim genitivom *tes hamartias*. *Tes hamartias* ipak ne uključuje da Apostol *sôma* smatra nečim što je po svojoj naravi zlo. Po sebi *sôma* je indiferentna stvar. Poblizje je obilježena »griijehom« u smislu koji taj pojam ima u Rim 6,1—14. »Griijeh« je moć, sila, gospodar koji je sebi podložio čovjeka. Zbog toga redak upotrebljava izraz »tijelo grijeha«, tj. govori o čovjeku ukoliko se nalazi na onome području na kojem vlada i caruje »griijeh«. ⁴¹ Tako je izraz *sôma tes hamartias* veoma bliz, ako ne sinoniman, već spomenutom *palaiôs anthrôpos*. Nije na odmet nadodati da je i »tijelo grijeha« po svoj prilici promatrano kao skupna veličina,⁴² mada se ljudi upravo po tijelu međusobno razlikuju. Pavao za »tijelo grijeha« kaže da je »uništeno« (*katargêthê*).

Naglasak cijelog r. 6. nalazi se upravo na *katargêthê*. »Stari je čovjek bio su-raspet« baš zato da bi »tijelo grijeha« bilo *katargêthê*.⁴³ Sam glagol *katargêô*⁴⁴ moguće je u r. 6. raznoliko razumjeti. Uzimljući u obzir osnovno i etimološko značenje, *katargêô* znači »svesti na nemoć«, subjekt »učiniti nepomičnim i bez učinka«, »onemoćati«. ⁴⁵ Ako za r. 6. vrijedi to značenje, tad Pavao tvrdi da je »tijelo grijeha« ostalo bez snage za djelovanje. Postalo je nemoćno, bez aktivnosti, onemoćalo je. Ali *katargêô* ima još jedno značenje. Ono je spomenutom slično samo djelomice. Po tom značenju *katargêô* veli »poništiti«, »uništiti«, »razoriti«. ⁴⁶ Pavao bi, dakle, u ovom slučaju, želio istak-

³⁷ Vidi kod R. C. TANNEHILL, *Dying*, 24.25.27.29.30.

³⁸ Za *synestaurôthê* usp. O. KUSS, *Römer*, 304; M. RISSI, *Taufe*, 82; G. R. BEASLEY—MURRAY, *Baptism*, 134; G. GRUNDMANN, *Syn*, 790.791; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 29.30; H. FRANKEMÖLLE, *Taufverständnis*, 74; G. DELLING, *Heilsbed.*, 261. Navedeni autori ističu da je »bi suraspet« ostvaren u Isusovu križu. R. SCHNACKENBURG, *Heilsgeschehen* str. 48, govori o krštenju kao mjestu i času ostvarenja tog »bi suraspet«.

³⁹ Općenito o *sôma*: F. ZORELL, *Lexicon*, 1290—1292; W. BAUER, *Wörterbuch*, 1581—1583; E. SCHWEITZER, *Sôma*, 1024—1091.

⁴⁰ O tome da *sôma* zapravo znači svega čovjeka vidi kod S. LYONNET, *Exegesis*, 35; E. BEST, *Body*, 216.217 bilj. 1; E. LARSSON, *Christus*, 66.67; N. GAUMANN, *Taufe*, 53; E. SCHWEITZER, *Sôma*, 1063; B. REY, *Créés*, 103; *Oecuménique*, 464 bilj. y.

⁴¹ Usp. O. KUSS, *Römer*, 304; i posebice N. GAUMANN, *Taufe*, 54.80.81.

⁴² Usp. H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 76 i R. MOISSETTE, *Expression*, 233.

⁴³ Usp. H. FRANKEMÖLLE, *Taufverständnis*, 73.76.

⁴⁴ Općenito o značenjima *katargêô*, F. ZORELL, *Lexicon*, 681-682; W. BAUER, *Wörterbuch*, 825.

⁴⁵ Usp. F. ZORELL, *Lexicon*, 682; S. LYONNET, u J. HUBY, *Épître*, 591-592; S. LYONNET, *Exegesis*, 34. U svom prijevodu B. DUDA—J. FUČAK imaju riječ »onemoćao«.

⁴⁶ Usp. W. BAUER, *Wörterbuch*, 825; M. ZERWICK, *Analysis*, 345.

nuti da je »tijelo grijeha« upravo uništeno, razoreno i da više ne postoji.⁴⁷ Naravno, nije jednostavno ni lako reći koje od ta dva shvaćanja točnije prevodi Apostolovu misao. Nas ne bi ni najmanje iznenadilo da u Pavlovu bogatom i složenom načinu mišljenja, koje istodobno uspijeva obuhvatiti više planova i razina, imaju mjesta oba oblika razumijevanja. Ali ako se treba opredijeliti, čini nam se da odlomku bolje odgovara misao o uništenju »tijela grijeha«. Po Apostolu je »stari čovjek« s Kristom »bio su-raspet«. S Kristovim je raspetim tijelom bilo uništeno tijelo koje bijaše pod vlasti moćnika komu je ime »grijež«. Izreka »tijelo grijeha bi uništeno«, shvaćena u ovoj perspektivi, predstavlja povijesno-spasiteljsku tvrdnju koja je Pavlu stalno pred očima u Rim 6,1—14: kršteni su mrtvi, kad je riječ o »griježhu«. Oklijevamo ipak potpuno ispustiti s vida »nemogućati«, jer kolikogod Pavao u našem odlomku iznosi »dogmatske« tvrdnje, on ni za čas ne smeće s uma »praktični« život. To je već pokazao *peripatésomen* iz r. 4. Prema tome, Pavlova bi misao imala biti ova: budući da je »tijelo grijeha« u Kristovu tijelu na križu razoreno i uništeno, ono ne smije više biti na djelu u onome koga je krštenje uvelo u tu gologotsku smrt.

Završetak je r. 6. dosta razumljiv i veoma dosljedan. Svrha ili posljedica⁴⁸ suraspinjanja »starog čovjeka« jest u tome što su kršteni zauvijek oslobođeni ispod jarma i vlasti »griježha«. Oni mu više nisu ni robovi ni podanici.⁴⁹ I te tvrdnje valja razumjeti prije svega povijesno-spasiteljski: u onome carstvu, u kojem je »grijež« carevao, nas više nema. Kad je riječ o »griježhu« i svemu što stoji u bilo kakvom odnosu s njime, krštenoga ne treba ni spominjati. Jasno je da kršteni mora pokazati u svom svakodnevnom životu da više ne žive kao sluge »griježha«. Prema tome i ovaj dio rečenice ima praktično, odnosno etičko⁵⁰ obilježje.

Uz r. 7. o kojem ćemo sada govoriti uglavnom su vezana dva problema: pitanje porijekla retka i subjekta na koji se odnosi.

Rim 6,7: »*Ho gàr apothanòn dedikaiôtai apò tes hamartias.*»

Gar retka 7. nedvojbeno pokazuje da se ova rečenica odnosi na ono što prethodi. Prirodno bi stoga bilo da je r. 7 napisan da posluži kao osnova i temelj za »kako ne bismo više robovali griježhu« iz r. 6c. Ali sigurno je da r. 7. ima u vidu sve što je već spomenuto, a posebice osnovnu tvrdnju odlomka: kršteni je umro u odnosu na »griježhu«.⁵¹ Uza sve to, pomni će čitalac Rim 6,1—14 lako opaziti da r. 7. po svom stilu nekako odudara od konteksta u kojem se nalazi. Dok, naime, u dosadašnjim recima, kao i onima koji slijede,

⁴⁷ Dobar dio prevodioca tako i prevodi *katargéo*. Usp. L. CERFAUX, *Lecture*, 62. On je odabrao riječ »poništitie«, »srušitie«, »uništiti« (*détruire*). Na isti način postupaju: *Jérusalem*, 1498 i *Oecuménique*, 464. F.—J. LEENHARDT, *Eptire* str. 92—94, ima *envue de la destruction*. Njemci upotrebljavaju »uništiti« (*vernichten*): O. KÜSS, *Römer*, 294—295; H. W. SCHMIDT, *Brief*, 163—165; P. ALTHAUS, 60; O. MICHEL, 163—165. Kod W. BAUER čitamo *vertiligen*, »uništiti«, *Wörterbuch*, 825. C. K. BARRETT, *Commentary*, str. 120 ima *abolish*, »ukinuti«. Naša Biblija upotrebljava *uništiti*. N. GAUMANN, *Taufe*, 80—81, pomišlja na eshatološko uništenje »tijela grijeha«.

⁴⁸ Genitiv infinitiva *toú meketi douleúein* ima posljedično ili namjerno značenje. F. MUSSNER, *Zusamm.*, 262, L. NIEDER, *Motive*, 27, H. W. SCHMIDT, *Brief*, 111 govore o namjernom značenju. R. SCHNACKENBURG, *Heils.*, 34—35, misli da je posrijedi posljedični smisao.

⁴⁹ J. KORZINGER, *Typos* str. 162, ističe pravno značenje glagola *douleúein*.

⁵⁰ Usp. E. LARSSON, *Christus*, 68.

⁵¹ O značenju *gàr* u tom retku, vidi kod R. SCHNACKENBURG, *Heilsgeschehen*, 35; R. C. TANNE-

glagole susrećemo uglavnom u prvom licu množine, dotle u r. 7. iznenada nailazimo na treće lice. To je ponukalo tumače retka da se pozabave pitanjem njegova porijekla.

Tumačenja su iznimno raznolika i brojna. Ne ulazeći u pojedinosti, ukratko navodimo stavove. Jedni drže⁵² da Pavao u r. 7. upotrebljava jednu opće poznatu i općenito prihvaćenu misao: mrtav je čovjek oslobođen od svekolikih spona i veza. Drugi opet⁵³ u r. 7. vide od Pavla primjenjenu pravnu sentenciju. Neki su nadalje mišljenja da Apostol polazi od rabinske izreke,⁵⁴ njihovog teološkog aksioma⁵⁵ odnosno njihova prava.⁵⁶ Napomenimo također da je uzeto u obzir i takvo stajalište da bi r. 7. bio neka vrst citata, aluzije ili jeka koja dolazi iz krsnog konteksta.⁵⁷ Mi ćemo reći: kako bilo s podrijetlom retka, u njemu se nedvojbeno tvrdi da smrt oslobađa ili opravdava od »grijeha«.

Poteškoća, dakle, ostaje obzirom na porijeklo r. 7. Ali ništa manje nije teško uočiti na koga se redak odnosi i tko je taj *ho apothanôn*. Također je problematično što na tom mjestu znači *dedikaiôtai*.⁵⁸ U novije vrijeme pojedini autori⁵⁹ pokušavaju pokazati da je izravni subjekt aorisnog participa *ho apothanôn* sam Isus Krist. U retku bi bilo rečeno da je Isus bio »oslobođen od grijeha«. Tumačenje po sebi ne bi trebalo iznenaditi jer je Krist svojim utjelovljenjem dospio na područje na kojem je vladao »grijež«. Smrt bi ga konačno oslobodila vlasti »grijeha«. Uostalom, Apostol će to izričito reći u r. 10. Ali ni u ovom slučaju Pavao ne bi izgubio iz vida krštene. Krist je smrću »oslobođen od grijeha«, ali koliko za se toliko i za nas. Njegovo bi »oslobođenje od grijeha« bilo naše oslobođenje. Makar bi se *ho apothanôn* odnosio izravno na Krista, u njemu bismo bili uključeni i mi. Naš dnevni život trebalo bi da bude praktično svjedočenje da smo uvršteni u Kristov *ho apothanôn*. Nije teško pogoditi da se takvo tumačenje odlično uklapa u Rim 6,1—14.

Drugi način shvaćanja⁶⁰ u *ho apothanôn* vidi krštenika koji je u krštenju doživio smrt jer je bio najuže povezan s Kristovom smrću. Budući da je vjernik taj *ho apothanôn*, on nije više navezan na »grijež«. I to je, naravno, Apostolova misao. Čak mi se čini prikladnijim da u *ho apothanôn* izravno vidimo krštenika na kojeg Apostol primjenjuje od drugdje preuzetu tvrdnju. Ali Pavao je sposoban da za *ho apothanôn* ima na pameti oba subjekta, tj. Krista i krštenika.

Istina je da *ho apothanôn* ne bi mogao biti Krist, kad bi glagolu *dedikaiôtai* trebalo dati teološko značenje »opravdati«. Možda se o opravdanju do

HILL, *Dying*, 9; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 76—77.

⁵² Usp. J. HUBY, *Épître*, 211; O. KÜSS, *Römer*, 304—305.

⁵³ Usp. R. SCHNACKENBURG, *Hells.*, 35.36; F.—J. LEENHARDT, *Épître*, 94; G. DELLING, *Heilsbedeutung*, 262; Lj. RUPČIĆ, *Sveto*, 458.

⁵⁴ Usp. G. BORNKAMM, *Ende*, 39 bilj. 11; G. WAGNER, *Problem*, 296.

⁵⁵ Usp. K. H. SCHEKLE, *Passion*, 155 bilj. 38.

⁵⁶ Usp. P. ALTHAUS, *Brief*, 62; O. MICHEL, *Brief*, 155; M. RISSI, *Taufe*, 82; N. GAUMANN, *Taufe*, 31.66.81.

⁵⁷ Tako C. KEARNS, *Interpretation*, 306.

⁵⁸ Za povijest egzegeze r. 7. usp. S. LYONNET, *Exegesis*, 35—42.

⁵⁹ Usp. C. KEARNS, *Interpretation*, 304.306.307; R. SCROGS, *Romans*, 106.107; H. FRANKEMÖLLE,

⁶⁰ Usp. H. W. SCHMIDT, *Brief*, 111; B. REY, *Créés*, 105; N. GAUMANN, *Taufe*, 81.66. *Taufverständnis*, 78

određene mjere i radi, ali većina je istraživača sklona misliti da *dikaióō* nema u r. 7. značenje koje mu Pavao redovito pripisuje. Vidjesmo ustalom da je ta rečenica po svoj prilici odnekud preuzeta. *Dikaióō*⁶¹ bi u našem retku značio: »biti oslobođen«, »postati slobodan«, »učiniti slobodnim«, »slobodan od«, »oslobođenje od«.⁶² Onaj *apo* samo bi još više istaknuo misao oslobođenja i odjeljenja.⁶³ Takvo značenje glagola dobro bi se primjenjivalo i na Krista i na krštenoga: smrt bi ih izbacila iz vlasti »grijeha«.

Prema tome r. 7 — kao i svi dosadašnji reci — prije svega je »dogmatska« odnosno povijesno-spasiteljska tvrdnja. Redak veli da je Krist — i zbog toga kršteni s njim — smrću izbačen od svih spona koje su ga vezale s carstvom u kojem je vladao »grijež«.⁶⁴ Smrt oslobađa ispod vlasti tog gospodara. Krist i kršteni — po smrti na Golgoti odnosno u krštenju — umakoše onim područjima na kojima kraljevaše »grijež«.

Rim 6,8: »*Ei de apethánomen sýn Khristō, pisteúomen hōti kai syzēsomen autō*«.

Redak 8. započinje, kao i r. 5. pogodbenim *ei*. To ne znači — kako smo već isticali u vezi s *ei* — da je sadržaj retka hipotetski već je nešto što nužno slijedi iz prethodno rečenog i što čitalac prihvaća kao sigurno i dokazano.⁶⁵ R. 8. još jednom utvrđuje činjenicu da su kršteni »umrli s Kristom«.⁶⁶ Krštenje ih je dovelo u najneposredniju blizinu golgotskog događaja. Posljedica tog »umrijesmo s Kristom« jest da »ćemo s njime živjeti«. Dok je uglavnom jasno što znači »umrijesmo s Kristom«, dotle je sporno na što se odnosi »živjet ćemo s Kristom«. U svakom slučaju »živjet ćemo s njim« zasnovano je i utemeljeno na »umrijesmo s Kristom«. Tvrdnja iz r. 8a pruža nadu, čvrsto osvjedočenje i pouzdanje za sadržaj r. 8b. Kršćani su u Rimu, misli Pavao, čuli i prihvatili kerigmu o Isusu koji je umro »za nas« i uskrsnuo »za nas«. To je sadržaj »creda« što ga ispovjedaju. To želi istaknuti *pisteúomen* koji povezuje r. 8a s r. 8b.⁶⁷

⁶¹ Općenito o glagolu *dikaióō* kod W. BAUER, *Wörterbuch*, 391—392; F. ZORELL, *Lexicon*, 318—321.

⁶² Za takvo značenje *dikaióō*, vidi W. BAUER, 392; R. SCHNACKENBURG, *Heils.*, 35; L. FAZE-KAS, *Taufe*, 305; N. GAUMANN, *Taufe*, 81; E. SCHLICK, *Tauflehre*, 45 bilj. 25; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 75. Prevodioci uglavnom imaju »osloboditi«. »Postati slobodan« (*frei werden*): BAUER, 392; O. KUSS, *Römer*, H. W. SCHMIDT, *Brief*, P. ALTHAUS, *Brief*, O. MICHEL, *Brief*, *Biblia* (slobodan), F.—J. LEENHARDT, »osloboditi« (*libérer*), »oslobođen« (*entre quitte*) *Jérusalem*. J. KÜRZINGER, *Typo* str. 162, i O. MICHEL, *Brief* str. 155, ističu pravnu stranu glagola.

⁶³ Za *apō*, usp. R. SCHNACKENBURG, *Heilsgeschehen*, 36.

⁶⁴ O tome da bi r. 7. govorio o »opravdanju« vidi kod F. ZORELL, *Lexicon*, 320: »Umrli čovjek oslobođen je od grijeha tj. od svake mogućnosti i priloge za grijšenje. U tom je smislu postao pravedan, tj.: mrtav čovjek posve prestaje grijšiti«. Prema R. SCROGS, *Romans* str. 107, u r. 7 govor je o »opravdanju« jer je u njemu riječ o Isusovoj smrti. Isus je mučenik, a mučenička smrt daje zadovoljštinu za grijeha i opravdava. Vjernik ima udio u toj smrti po krštenju. Usp. također W. THUSING, *Per Christum*, 192—193. *Oecuménique*, str. 464 bilj. z, veli: »... ostavljajući glagolu (*dikaióō*) značenje koje inače ima posvuda kod Pavla: onaj koji je umro (s Kristom...), *oslobođen* je od grijeha koji je vladao nad starim čovjekom; učinjen je pravednim.« Bilješka ističe da je to tumačenje bolje od pozivanja na pravni aksiom općeg značenja. O. B. DUDA i O. J. FUCAK u svom prijevodu također imaju »opravdati«.

⁶⁵ Za vrijednost i značenje *ei*, usp. O. MICHEL, *Brief*, 155 bilj. 4; N. GAUMANN, *Taufe*, 83—84. 56.83.84.57.58.

⁶⁶ O »umrijesmo s Kristom«, usp. H. W. SCHMIDT, *Brief*, 111—112; N. GAUMANN, *Taufe*,

⁶⁷ Za utemeljenje r. 8b na r. 8a vidi kod N. GÜMANN, *Taufe*, 57—58; G. GRUNDMANN, *Syn.*, 785; H. FRANKEMÖLLE, *Taufverständnis*, 82—82. O vrijednosti i značenju »vjerujemo«, usp. R. SCHNACKENBURG, *Heils.*, 36; O. KUSS, *Römer*, 305; F.—J. LEENHARDT, *Épître*, 94; M. RISSI, *Taufe*, 82; N. GAUMANN, *Taufe*, 84; K. KERTELGE, *Rechtfertigung*, 180.

Ne ulazeći u zamršene probleme izraza *syn Khristô*,⁶⁹ koji susrećemo u oba dijela retka, ističemo ulogu koju ima na ovome mjestu. Čini nam se da sa *syn Khristô* Apostol nema u vidu neko zajedništvo koje bi bilo površno i izvanjsko kao življenje s nekim stranim i nepoznatim. *Syn Khristô* uključuje da smo tako povezani s Kristom te je njegova povijest i njegov život, naša povijest i naš život. Ono što se dogodilo s Kristom, s nama se zbililo.⁶⁹ »S njim smo uskršli«, i to je garancija da »ćemo s njime i živjeti«.

Upravo oko određivanja tog »s njim ćemo živjeti« razilaze se, kako ista kosmo, istraživači. Pretežni dio egzegeta i teologa u *syzêsomen autô* vidi pravi i istinski futur. Život »s Kristom« u koji krštenici vjeruju jest življenje »s njim« nakon smrti, prilikom njegova Dolaska ili nakon Paruzije. Svakako Pavao bi imao na pameti konačnu i eshatološku stvarnost.⁷⁰ Ali kako je taj definitivni »živjet ćemo s njime« zasnovan na povijesnom »umrijesimo s njim« i na činjenici Isusova uskrsnuća, Pavao uspjeva o tom »živjeti« govoriti kao o nečem što je već ostvareno ili nečem što predstavlja sadašnju stvarnost.⁷¹ Iako je u r. 8b misao prije svega usmjerena na vječni »živjet ćemo s njime«, ipak, drže neki,⁷² ne bi iz tog pravog futura trebalo odstraniti etičku ili »logičku« oznaku. Sadašnji je život već pod znakom eshatološkog »živjet ćemo«. Ovozemni život krštenoga priprema je i u neku ruku anticipacija konačnog »živjet ćemo«. Taj je »živjet ćemo« zadnji pečat i potpuni procvat onoga što kršteni već jest nakon svoga krštenja.

Međutim, određeni broj autora smatra da »živjet ćemo« posjeduje od futura samo oblik, dok bi Pavao u stvari imao na pameti našu ovozemnu situaciju koju obilježuje »novi život«, stečen u času i posredstvom krsnog čina.⁷³ Što se nas tiče, imamo dojam da u *syzêsomen autô* Pavao ima prije svega pred očima eshatološko i vječno življenje krštenih s Kristom. On će u r. 11, kako ćemo vidjeti, naš sadašnji odnos prema Kristu izraziti jednom drugom formulom, a to je »biti u Kristu Isusu«.

U dva iduća retka Pavao kao da za tren gubi s vida krštenika. Oči upire prvenstveno u Krista. Ali mi već znamo da ono što vrijedi za Isusa, vrijedi i za krštenoga. »Sudbina« im je istovjetna.

Rim 6,9: »*Eidótes hótí Khristòs egertheís ek nekrôn oukétí apothnéskēi, thánatos autoû oukétí kyrieúēi.*«

Čini se da ovaj redak ne sadrži nekih posebnih poteškoća. U njemu Pavao donosi jedan članak iz »vjerovanja« prvotne Crkve — »Krist je uskrišen od

⁶⁹ O značenju *syn* iz formule, usp. G. GRUNDMANN, *Syn*, 780–786. Obzirom na *portijeklo* formule, vidi: R. SCHNACKENBURG, *Heilsgeschehen*, 167–175; G. GRUNDMANN, *Syn*, 781.789 bilj. 111; G. WAGNER, *Problem*, 297; P. HOFFMANN, *Toten*, 301.302; J. GNILKA, *Philippbrief*, 89; H. FRANKÉ MÖLLE *Tauf.*, 100–102. Općenito o formuli *syn Khristô*, vidi kod: O. KUSS, *Römer*, 321–381; Paulus, 370; E. BEST, *Body*, 44–64; R. SCHNACKENBURG, *Theologie*, 98–102; M. BOUTTIER, *En Christ*, 38–53; P. BONNARD, *Mourir*, 101; E. SCHWEITZER, *Mystik*, 234–242; J. GNILKA, *Philippbrief*, 76–93; P. HOFFMANN, *Toten*, 301–315; N. GAUMANN, *Taufe*, 55–58; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 116–120.

⁶⁹ Usp. G. GRUNDMANN, *Syn*, 781; E. BEST, *Body*, 60; J. GNILKA, *Philipp.*, 79; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 102.

⁷⁰ Da je u r. 8b posrijedi pravi, a ne »logički« futur, vidi kod E. BEST, *Body*, 45; C. K. BARRETT, *Commentary*, 124.126; H. W. SCHMIDT, *Brief*, 111.112; O. KUSS, *Römer*, 305.306; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 10.12; W. THUSING, *Per Christum*, 70.140; N. GAUMANN, *Taufe*, 57.83.84; F.–J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 80.81; E. SCHWEITZER, *Mystik*, 239.247 bilj. 42; J. GNILKA, *Philipp.*, 77.78; P. HOFFMANN, *Toten*, 303 bilj. 68; *Oecuménique*, 464 bilj. a.

⁷¹ Usp. R. SCHNACKENBURG, *Heils.*, 36; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 82.83.98.108.111.

⁷² Vidi kod: S. LYONNET, *Exegesis*, 42; J. HUBY, *Épître*, 211 bilj. 4; V. WARNACH, *Taufe*, 316; M. BOUTTIER, *En Christ*, 47; E. LARSSON, *Christus*, 71.

⁷³ Za takvo razumjevanje r. 8b usp. P. BONNARD, *Mourir*, 103; M. RISSI, *Taufe*, 79 bilj. 91; K. KERTELGE, *Rechtfertigung*, 180.

mrtvih« — da bi ga popratio s nekoliko riječi komentara. Budući da »znamo«, tj. vjerujemo⁷⁴ da je Krist uskrišen i da je nadvladao smrt, možemo držati za pouzdano da »ćemo s njime živjeti«. Tako u stvari r. 9. utemeljuje izreku iz r. 8b.⁷⁵

Apostol na ovom mjestu *thánatos*⁷⁶ promatra slično kao »grieh«. Vidi je, personificiranu, kao nekog gospodara i moć koja vlada. »Smrt« je, reklo bi se, zajednički nazivnik za sva zla što obilježuju ovaj »vijek« koji treba biti uništen da bi započela »novost života«. ⁷⁷ Pavao s ponovljenim *oukėti* izražuje da je *Khristós*⁷⁸ na konačan način uskrsnućem oslobođen od te moći ili sile.⁷⁹ Ona nad njim nije više gospodar; nad njim nema vlast niti moć naređivanja.⁸⁰ Istina je da ostaje u toj tvrdnji ozbiljan teološki problem: ako »smrt« više nije gospodar nad Kristom, dalo bi se zaključiti da redak pretpostavlja da je onda nad njim negda vladala.⁸¹

U svakom slučaju Pavao drži da »smrt« više ne gospodari Kristom. Ali to je napomenuto ovdje da se istakne kako isto vrijedi i za krštene, jer Kristova je »sudbina« isto tako »sudbina« krštenih. Oni su krštenjem sjedinjeni s uskrsnulim i proslavljenim Gospodinom čija je smrt bila uništenje smrti.⁸² Tako *thánatos* nije više moć koja bi mogla trajno držati krštene pod svojom upravom. Ta je zla sila dokinuta za Krista, prema tome i za krštene. Ispovijed vjere glasi: »Krist je uskrišen od mrtvih«.

Rim 6,10: »*Hò gàr apéthanen, tē hamartía apéthanen ephápaks; hò dē zē, zē tō theō.*«.

Riječica *gar* pokazuje dovoljno jasno da je r. 10. nutarnje povezan s onim što je kazano u prethodnim rečenicama. Posebice ima u vidu r. 9. i želi ga još jednom potkrijepiti.⁸³ Subjekt r. 10 *Khristós* preuzet je iz r. 9. Za nj je rečeno da je umro i da živi. Pri tom onaj *ho* iz obaju dijelova retka treba razumjeti kao objekt koji stoji u akuzativu i poprima smisao od glagola koji neposredno slijedi. Tako u r. 10a radi se o *tòn thánaton, hōn apéthanēn*, a na početku drugog dijela retka o »životu koji ... «⁸⁴

Smrt koju je Krist podnio na križu bijaše *tē hamartía*. Tim dativom štete, odnosa ili pripadanja⁸⁵ Pavao izriče svoju osnovnu misao: Kristova smrt bijaše na štetu »grieha«. Ta moć nema više nikakvog odnosa ni povezanosti s Kristom. On ne pripada carstvu u kojem je *hamartía* vladala. Nje-

⁷⁴ Za *eidótes* usp. O. KUSS, *Römer*, 306; R. TANNEHILL, *Dying*, 9.14; N. GAUMANN, *Taufe*, 85.

⁷⁵ Usp. N. GAUMANN, *Taufe*, 85.

⁷⁶ O »smrti« u Pavla: P. HOFFMAN, *Tod*, 661–670; R. BULTMANN, *Thánatos*, 7–25.

⁷⁷ Usp. P. HOFFMAN, *Tod*, 666; THUSING, *Per Christum*, 82 bilj. 58.

⁷⁸ Radi čega Pavao upotrebljava *Khristós*, a ne *Iesoús* ili *Jesoús Khristós*, vidi kod G. BORN-KAMM, *Ende*, 40.

⁷⁹ Za ponovljeni *oukėti* usp. V. WARNACH, *Taufe*, 317; W. THUSING, *Per Christum*, 83.

⁸⁰ O pravnom značenju za *kyriēai*, J. KÜRZINGER, *Typos*, 162.

⁸¹ Usp. H. FRANKEMÖLLE, *Taufverständnis*, 85.

⁸² Usp. H. W. SCHMIDT, *Brief*, 112; A. FEUILLET, *Mort*, 485; O. KUSS, *Römer*, 306; N. GAUMANN, *Taufe*, 85; W. THUSING, *Per Christum*, 69; H. FRANKEMÖLLE, *Taufverständnis*, 83.

⁸³ Poblize o *gár* kod R. C. TANNEHILL, *Dying*, 9.82; H. FRANKEMÖLLE, *Taufverständnis*, 85.

⁸⁴ Usp. F. ZORELL, *Lexicon*, 935–936; W. BAUER, *Wörterbuch*, 1159; Ph. SEIDENSTICKER, *Taufe*, 136; R. SCHNACKENBURG, *Heils.*, 37; H. W. SCHMIDT, *Brief*, 112; J. HUBY, *Épître*, 212 bilj. 1; S. LYONNET, *Exegesis*, 42.43; N. GAUMANN, *Taufe*, 85; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 86. Prevodioci ponekad u prijevodu dodaju »smrt« i »život«. Usp. na pr. L. CERFAUX; *Jérusalem; Biblīja*; H. W. SCHMIDT; P. ALTHAUS.

⁸⁵ O vrsti dativa, usp. F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz* (dativ »štete«), 68 bilj. 418; G. GRUNDMANN, *Syn.*, 790; W. THUSING, *Per Christum*, 72; P.—E. LANGEVIN, *Baptême* (dativ »odnosa«), 37; H. W. SCHMIDT, *Brief*, 112; J. HUBY, *Épître* (dativ »pripadanja«), 212.

mu je sve to za leđima. Isusa je njegovo utjelovljenje dovelo u položaj odnosa prema vladarici *hamartia*. Međutim, on osobno nije griješio kako izričito ispovijeda najranija Crkva: »Njega koji je bio bez ikakva grijeha Bog učini mjesto nas grijehom, da mi u njemu postanemo pravednošću Božjom« (2 Kor 5,21). Ipak je i Isus svojom smrću oslobođen od kraja i područja na kom je vladala *hamartia*.⁸⁶

Za taj događaj r. 10 svečano izjavljuje da je bio *ephápaks*.⁸⁷ Naglasak se retka i nalazi upravo na toj riječi. Ona veli da događaj, koji ima u vidu, nije nikako moguće ponoviti jer je konačan, jedinstven i definitivan. Stvar se je zbila i radnja je dogotovljena.⁸⁸ Isus Krist je umro »jedanput zauvijek« na štetu »grijeha«. Ta je činjenica vječna i trajno vrijedna.

Život što ga Isus Krist živi sada i zauvijek označen je kao život *tô theô*. Taj *dat. commodi*⁸⁹ tvrdi da proslavljeni Krist, čiji život smrt više ne može dotaknuti, boravi u predjelu gdje vlada Bog. Krist je sjedinjen s Bogom.⁹⁰

Redak 10. na prvi pogled izgleda — kako rekosmo — gotovo isključivo kristološki. U njemu je riječ o Isusovu izbavljenju od *hamartia* i njegovu životu kod Boga. Ipak, tu je rečenicu Pavao napisao imajući u vidu tematiku odlomka. Apostol pokazuje da je Isusova smrt bila na štetu »grijeha« da bi ga od njega oslobodila, ali ima na pameti krštene koji neće imati nikakve veze s *hamartia* jer ih je krst najintimnije povezao s Isusovom smrću. Radi te povezanosti i oni su »umrli grijehu« (r. 2). Isto treba reći o životu što ga Krist živi. I on je shvaćen soteriološki. Krštene žive u »novini života« (r. 4), ali taj život nije ništa drugo nego zajedništvo na životu koji uskrsnuli Krist živi za Boga.

Dva kristološka retka koji sada izložismo bit će oslonac na koji će Pavao položiti r. 11.

Rim 6,11: »*Houtôs kai hymeis logizesthe heautoûs einai nekrous mèn tē hamartía, zōntes dè tō theô en Khristô Iesoû*«.

Pogledamo li koju ulogu igra r. 11. u našem odlomku, nije teško zapaziti da u neku ruku dovršava dosadašnje Pavlovo izlaganje. U tom je retku pokazan sav besmisao pitanja u r. 1. i dan je posljednji odgovor na tvrdnje u r. 2b. Tako Apostol privodi kraju započetu temu. Pri tom je stalno ostajao na povijesno-spasiteljskom i kristološko-soteriološkom tlu. Istina, i tad je imao na umu praktičnu stranu, jer on ne odjeljuje »etiku-moral« od »dogme«, ali je u Rim 6, 1—11 »dogmatsko« pitanje bilo istaknutije. Naprotiv, Rim 6, 12—14 i preostali dio odlomka prvenstveno ima u vidu kršćansku egzistenciju koja je usmjerena od »dogmatskih« tvrdnja. Svakako, r. 11. ukratko kažimo ono što je Apostol nastojao na različite načine utvrditi u svim pred-

⁸⁶ O teološkom problemu Kristova »oslobođenja od grijeha« vidi O. KUSS, *Römer*, 306; N. GAUMANN, *Taufe*, 86; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 37; *Bibel*, 1623; *Jérusalem*, 1498 bilj. g; *Oecuménique*, 464 bilj. b; W. THUSING, *Per Christum*, 72.81.83, 84—99; D. MOLLAT, *Morts*, 15; E. LARSSON, *Christus*, 53.54; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 80.85.87—89; G. BORNKAMM, *Ende*, 39.40; P. ALTHAUS, *Brief*, 62.63; A. FEULLET, *Mort*, 483.485.

⁸⁷ Vidi G. STAHLIN, *Ephápaks*.

⁸⁸ O vrijednosti *ephápaks* na ovome mjestu: G. STAHLIN, *Ephápaks*, 382—383; M. RISSI, *Taufe*, 70; N. GAUMANN, *Taufe*, 85; H. FRANKEMÖLLE, *Taufverständnis*, 85.87.

⁸⁹ Usp. W. THUSING, *Per Christum*, 80.

⁹⁰ O r. 10b pobliže kod R. SCHNACKENBURG, *Heils.*, 37; O. KUSS, *Römer*, 306; W. THUSING, *Per Christum*, 72.73.

hodnim rečenicama. Misao izrečena u ovom retku posljedica je i kao neki zaključak koji se nameće nakon razmišljanja u Rim 6, 1—10.⁹¹

S *houîôs kai hyméis* Pavao utvrđuje o krštenima ono što je kazao o Kristu u r. 10. Apostol ne misli tim izrazom uspoređivati Krista i kršćansku zajednicu, već iz soteriološkog razmišljanja u r. 10. izvodi zaključak u vezi s Isusovim vjernicima. Budući da je Isus u odnosu na »griječ« umro i jer živi za Boga, slijedi da je to isto slučaj i s krštenima.⁹² Istučai duboku prekretnicu što je krštenje ostvaruje za krštenog »u Kristu«, Pavao u r. 11 upotrebljava sliku »mrtav«⁹³ i »živ« i pojačava je veoma naglašenim *mèn-dé*.⁹⁴

Pavao u našem retku postavlja pred zajednicu imperativ *logizesthe*.⁹⁵ Glagol je trgovinskog porijekla, i prema rječnicima osnovno mu je značenje: »računati«, »sračunavati«, »zbrojiti«, »staviti u račun«. Otuda je izvedeno: »učinivši obračun smatrati, cijeniti«, »na osnovu obračuna gledati kao«, »smatrati«. U r. 11. iza glagola dolazi akuzativ s infinitivom. Prema tome Apostol od krštenika traži da »stave u obračun;« da su »mrtvi na štetu grijeha« i »da su živi na korist Boga«. Taj je *logizesthe* doista »logičan« na temelju prije utvrđenih istina. Vjernicima ne preostaje već da povuku crtu i »zbroje«. Kad naprave taj »obračun«, vidjet će za koga sebe treba da drže, za što se moraju smatrati i napokon što o sebi treba da vjeruju.

Glagol *einai*⁹⁶ pokazuje da je »obračun« o kojem je riječ stvaran, a ne neki psihološki osjećaj. Apostol nema u vidu nutarnja raspoloženja ili »stanje duša«. Njega zanimaju zajamčene i objektivne činjenice. Činjenice za koje r. 11. veli da »jesu« uključuju: »biti mrtav« kad je govor o »grijehu« i »biti živ« za Boga »u Kristu Isusu«. Formulu »biti mrtav u odnosu na grijeh« već smo više puta sreli i razjasnili. Svrha te formule i stanja koje uključuje jest »život za Boga«. Bit i konačna svrha svega izlaganja u ovome odlomku jest upravo da se osigura taj »život«. Pavao na ovome mjestu ima u vidu život koji kršćani već sada posjeduju. Jasno je da se radi o sudjelovanju na životu koji Krist sada živi za Boga i kojim živi od svog uskrsnuća pa naprijed. Sadašnji »život« krštenoga već je zajedništvo na konačnom životu što ga posjeduju uskrsli Krist.⁹⁷

Ipak Pavao ne veli jednostavno da živimo za Boga, već da za Boga živimo *en Khristô Iesoû*.⁹⁸ Čini se da *en Khristô I.* kao izraz stoji nasuprot frazi *en autô* u r. 2b. Kršteni čovjek ne živi više na području koje ranije pripadaše

⁹¹ Usp. E. LARSSON, *Christus*, 72; E. DINKLER, *Taufe*, 63; N. GAUMANN, *Taufe*, 88; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 24.72.94.95.

⁹² Za vrijednost *houîôs kai hyméis* vidi poblize kod: F. NEUGEBAUER, *In Christus*, 92; W. THUSING, *Per Christum*, 74 bilj. 35; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 93.

⁹³ O porijeklu slike »mrtav«, usp. R. BULTMANN, *Stil*, 89.

⁹⁴ Za *mèn-dé* vidi kod R. SCHNACKENBURG, *Heilsgeschehen*, 38.

⁹⁵ U vezi s *logizesthe* vidi: F. ZORELL, *Lexicon*, 773; W. BAUER, *Wörterbuch*, 940.941; O. KUSS, *Römer*, 306.307; P. BONNARD, *Mourir*, 105; F.—J. LEENHARDT, *Épître*, 95 bilj. 6; R. SCHNACKENBURG, *Heils.*, 38; V. WARNACH, *Taufe*, 319; O. MICHEL, *Brief*, 156; E. LARSSON, *Christus*, 68.72 bilj. 1; H. W. SCHMIDT, *Brief*, 112; M. BOUTTIER, *En Christ*, 47 bilj. 53; N. GAUMANN, *Taufe*, 86.87; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 93.

⁹⁶ O značenju *einai* za redak, usp. P. BONNARD, *Mourir*, 105; F. J. LEENHARDT, *Épître*, 95 bilj. 4; *Oecuménique*, 464 bilj. c.

⁹⁷ Za podrobnije razjašnjenje *zôntas*, vidi O. KUSS, *Römer*, 310; N. GAUMANN, *Taufe*, 87; K. KERTELGE, *Rechtfertigung*, 180; F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 81; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 95.

⁹⁸ O *en Khristô* u spisima svetoga Pavla postoji veoma obilna literatura. Usp.: H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 116—120; A. OEPKE, u *ThW*, II, 537—538; N. GAUMANN, *Taufe*, 58—61; M. BOUTTIER, *En Christ*, 24.25.34.35.85.39.116.133; E. BEST, *Body*, 1—33; E. BRANDENBURGER, *Adam*, 151—153; F. BUCHSEL, *In Christus*, 141—158; F. GERRITZEN, *Sens*, 323—331; *Biblija*, 313; R. SCHNACKENBURG, *Theologie*, 98—102; O. KUSS, *Paulus*, 370—371; W. THUSING, *Per Christum*, 62—66.233—237; W. KRAMER, *Christos*, 139—144; J. HAVET, *Christ*, 513—518; P. DACQUINO, *Formula*, 278—291; F. NEUGEBAUER, *Paulinische*, 124—138; H.—L. PARISIUS, *Über*, 285—288.

»grijehu«. On nije više »u grijehu« već »u Kristu«. ⁹⁹ U svakom slučaju, krštenje je krštenoga dovelo u najužu povezanost s Kristom. Ta je povezanost tako bliska da je kršteni na križu »s Kristom« bio su-raspet kako bi »s njime« živio u konačnom eshatološkom životu. Ali svrha i cilj umiranja »s Kristom«, po tome glavni učinak krštenja i osnovna misao odlomka, jest da se kršteni već sada nađe »u Kristu Isusu«. ¹⁰⁰ Sadašnji »biti u Kristu« preduvjet je konačnog »živjeti s Kristom«. Bez obzira kako treba razumjeti *en iz en Khristô* — lokalno, modalno, instrumentalno ili uzročno ¹⁰¹ — krst nas je doveo u takav odnos prema uskrslom i proslavljeno *Khristôs* ¹⁰² da naš sadašnji život određuje Krist i njegovi spasiteljski čini. Mi i sada već živimo za Boga, jer Krist za nj živi, a mi se nalazimo »u Kristu«. Taj »u Kristu« upravo želi istaknuti da je naša povezanost s Kristom takva te imamo udio u onome što je Krist bio na zemlji i što je sada, proslavljen, kod svog Oca. Dok je prije krštenja naš život bio određen »grijehom« i zato je bio smrt, nakon krštenja naš je život određen Kristom i zbog toga mi nismo »mrtvi već živi«. ¹⁰³ Na kršćanima stoji imperativ da o svemu tome »vode računa« i da postanu svjesni što »jesu« po krštenju. Ostali imperativi koji će se odnositi na dnevno življenje, nametnut će se sami po sebi. Upravo o tome Apostol piše u nastavku teksta, u recima 12—14.

Rim 6, 12: »*Mè oûn basileuétô he hamartía en tô thnetô hymôn sômati eis tò hypakouëin taïs epithymiais autoû.*«

Pavao u ovom retku, kao to već *oûn* ¹⁰⁴ pokazuje, povlači zaključak na osnovi predhodne rečenice, ili još točnije na temelju cijelog odlomka. Stavljajući mē na sam početak rečenice, želio je da ga jako naglasi i istakne. ¹⁰⁵ Sve što je kazano u Rim 6, 1—11 pripremalo je, tako reći, taj imperativ. On je zbog krštenja postao moguć i izvediv. Krštenik je »objektivno« izuzet ispod vlasti »grijeha«. Njemu se grijeh nalazi iza leđa. Kraljevstvo je »grijeha« za nj dokinuto. Uza sve to, vjernik nije postao nesposoban da griješi, makar je stekao pozitivnu mogućnost da »grijež« više njime ne zavlada. Krštenome je zapovjedenno (imperativ!) da u njegovu svakodnevnom životu bude odstranjen grijeh. Tako se *mè basileuétô* ukazuje ne samo kao želja, već još više kao zahtjev. Krst ne djeluje »mehanički« ili »magijski«, iako je »objektivno« ostvario svoje djelo. Na krštenome je da »hoda u novosti« koju je stekao. Tako ga »grijež« neće opet strpati pod svoju upravu. Pavao naznačuje i sredstvo kojim »grijež« može pokušati da ponovno zadobije izgubljeno prijestolje. Radi se o »smrtnome tijelu« i njegovim požudama.«

⁹⁹ Usp. R. C. TANNEHILL, *Dying*, 19—20; W. THUSING, *Per Christum*, 65.66; E. LOHSE, *Taufe*, 318.

¹⁰⁰ Za to da cijeli odlomak Rim. 6, 1—14 smjera tom *en Khristô*, usp. V. WARNACH, *Taufe*, 295; W. THUSING, 67.68, 73.74.

¹⁰¹ O raznolikim shvaćanjima za *en*, vidi F. BUCHESEL, *In Christus*, 149; E. BEST, *Body*, 1 bilj. 2; 8.39; H. MUELLER, *Baptism*, 330.331; M. BOUTTIER, *En Christ*, 133; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 117.

¹⁰² *Khristôs* je u r. 11. osoba, a ne neka »pneumatička« osobnost, usp. F. NEUGEBAUER, *Paulinische*, 129.132; H. MUELLER, *Baptism*, 330—331.

¹⁰³ Za detaljniji smisao izraza *en Khristô*: F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 87; P. ALTHAUS, *Brief, K. KERTELGE, Rechtfertigung*, 235.236; R. C. TANNEHILL, *Dying*, 19.20; G. WAGNER, *Problem*, 303.304; W. THUSING, *Per Christum*, 65—68, 73.74; N. GAUMANN, *Taufe*, 61; M. BOUTTIER, *En Christ*, 133; P. HOFFMANN, *Toten*, 310; O. KÜSS, *Paulus*, 371; F. NEUGEBAUER, *Paulinische*, 129.132.

¹⁰⁴ Usp. K. KERTELGE, *Rechtfertigung*, 266; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 95.

¹⁰⁵ Usp. H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 95.

¹⁰⁶ Za razumjevanje tog imperativa usp. R. SCHNACKENBURG, *Heils.*, 49; G. DELDING, *Heilsbed.*, 265; N. GAUMANN, *Taufe*, 89.125; *Oecuménique*, 464 bilj. d.

Kad Apostol upotrebljava riječ *sôma*, on nema — kako već istakosmo razlažući r. 6 — u vidu jedino materijalnu komponentu čovjeka već čitavog čovjeka ukoliko još boravi u ovome »vijeku«, iako je njegova istinska stvarnost nakon krštenja od drugog »vijeka«. *Sôma* znači svega čovjeka ili osobu.¹⁰⁷ »Tijelo« je poblizje označeno sa »smrtan«.¹⁰⁸ Pridjev ističe da je »tijelo« podvrgnuto fizičkoj smrtnosti, da je prolazno i da podliježe patnjama. Još se nije zaodjenulo u »besmrtnost« (1 Kor 15, 54). Takvo »tijelo« može podlije-gati *tais epithymiais*.¹⁰⁹ Što više, ono je za njih izvor kako to pokazuje *autoû*.¹¹⁰ Istina, *epithymia* je nagnuće koje je po sebi neutralno, ali je u r. 12. zasigurno označeno kao zla čežnja koja može biti i požuda.

Apostol, dakle, zahtijeva da kršteni ne sluša nagone smrtnog tijela, pa će tako umaći ponovnom kraljevanju grijeha. Novi život još nije konačan. Vjernik ima nutarnju mogućnost da ga dosegne, ali je isto tako stalno u opasnosti da ga izgubi. »Požude tijela« upravo nastoje da »novi život« prika-žu nečim iluzornim i dokinu činjenicu da je kršteni »mrtav« kad se radi o »grijehu«. U tome i jest drama kršćanina što on »zna« da je »za grijeh mrtav«, da posjeduje »novi život«, ali ga ipak »smrtno tijelo« nastoji odvesti od »novog života«. Zbog toga Pavao nastavlja opominjati u recima 13. i 14.

Rim 6, 13: »*Mēdē paristānete tē melē hymōn hōpla adikias tē hamartia, allā parastēsate heautoûs tō theō hōsei ek nekrōn zōntas kai tē melē hymōn hōpla dikaiosýnes tō theō.*«

Opet nailazimo na imperative. U r. 13¹¹¹ susrećemo dva: imperativ prezenta *paristānete* i aorista *parastēsate*. Glagol je u oba slučaja isti — *paristānō*. Očito je da u imperativu prezenta, koji želi trajno stanje,¹¹² *paristānō* zadržava svoje osnovno značenje: »činiti da nešto ili netko bude spreman na službu«, »stajati na raspolaganju«. Prema tome, s naglašenim *mēdē*, koji preuzima i dalje prenosi *me* iz predhodnog retka,¹¹³ Apostol naređuje da kršteni prestanu s praksom koja se sastojala u tom da su »svoje udove« stavljali »grijehu« na raspolaganje. »Udovi« ne smiju više biti »oružje«¹¹⁴ kojim će se služiti »nepravедности«. Pavao, doduše, upotrebljava riječ *mēlos*, ali paralelnost *ta melē hymōn s heautoûs* upućuje na to da i kod *mēlos* misli na čitavog čovjeka ukoliko je otvoren iskušanju i zlu.¹¹⁵

Nešto je teže odrediti smisao aorisnog imperativa *parastēsate*. Jasno je da bi dobro pristajao osnovni smisao glagola: »staviti na raspolaganje«. Pavao bi, ako je to slučaj, tražio da kršteni iskoriste mogućnost da se »Bogu«, a ne »grijehu« stave na raspolaganje. Promijenili su vladara pa je stoga i njihovo služenje izmjenjeno.¹¹⁶ Ipak, kako *paristānō* služi kao tehnički termin

¹⁰⁷ Da *sôma* veli »osobu«, vidi kod E. BEST, *Body*, 217 bilj. 1; N. GAUMANN, *Taufe*, 55.89; R. MOISSETTE, *Expression*, 230 bilj. 29.

¹⁰⁸ Za »smrtan«, usp. N. GAUMANN, *Taufe*, 55.89; *Jérusalem*, 1498 bilj. i; *Oecuménique*, 464 bilj. e.

¹⁰⁹ U vezi s *epithymia* vidi F. BUCHSEL, *Epithymia*, 170–172; N. GAUMANN, *Taufe*, 89.

¹¹⁰ Usp. N. GAUMANN, *Taufe*, 89.

¹¹¹ Podrobnije o r. 13. kod N. GAUMANN, *Taufe*, 89–91; K. KERTELGE, *Rechtfertigung*, 267.268; H. W. SCHMIDT, 113.

¹¹² Usp. W. BAUER, *Wörterbuch*, 1244; M. ZERWICK, *Analysis*, 345; N. GAUMANN, *Taufe*, 89.

¹¹³ Za *mēdē*, H. FRANKEMOLLE, *Tauf.*, 95.

¹¹⁴ Za porijeklo te slike v. R. BULTMANN, *Stil*, 90.

¹¹⁵ Za problematiku *mēlos* v. E. SCHWEITZER, *Sôma*, 1062; E. BEST, *Body*, 217 bilj. 1; N. GAUMANN, *Taufe*, 89; K. KERTELGE, *Rechtfertigung*, 267 bilj. 79.

¹¹⁶ U *parastēsate* vide misao »stavljanja na raspolaganje« na pr. W. BAUER, *Wörterbuch*, 1244; N. GAUMANN, *Taufe*, 89.90; »staviti u službu«, *Oecuménique*, 465; »sebe predati Bogu«, B. DUDA–J. FUCAK, 300.

u žrtveničkom rječniku i znači »prinijeti«, »prikazati« moglo bi se dogoditi da to značenje, ili barem njegov prizvuk, ima i ovdje kao što je to slučaj u Rim 12, 1.¹¹⁷ Bilo kako bilo, Pavao zapovijeda da krštenici »sebe stave Bogu na službu« ili »se prinesu« za žrtvu *hōsei ek nekrôn zōntas*. Taj dio rečenice podsjeća na r. 11, te ga odonud valja i tumačiti. *Hōsei* treba razumjeti isto kao i *logizesthe*. *Zōntas* je u oba slučaja identičan. *Nekrôn* pak doziva u pamet *nekrou̅s*. Jedan i drugi su oslonjeni na *ek nekrôn* iz prvotnog »vjerovanja« čiju smo jeku sreli u *ek nekrôn* iz r. 4. i r. 9.¹¹⁸

Rim 6, 14: »*Humartiá gar hymôn ou kyrieúsei; ou gár este hypò nómon allá hypò khárin*«.

U r. 14¹¹⁹ *gar*¹²⁰ svjedoči da Pavao tom rečenicom želi još jednom pružiti osnovu i temelj za imperativne predhodnih rečenica. Uz to se r. 14. ukazuje kao dovršetak kratkog parenetskog razmišljanja koje je započeto s retkom 12. Osim toga u r. 14. Pavao privodi kraju svoje razmišljanje koje se provlačilo kroz sve predhodne retke. Na samom početku odlomka, u kontekstu razmišljanja o »zakonu«, susretosmo *hamartia* i *kháris*. Istu stvar imamo u rečenici koju sada analiziramo.¹²¹

Apostol kaže da »griješ«¹²² neće gospodariti«. »Logički« futur izražava sigurnost, ali je istodobno nalog koji treba izvršiti. Po sebi je čovjeku nemoguće ostvariti taj futur. Međutim, od krštenja pa naprijed, kršteni se nalazi u takvoj »situaciji« da *kyrieúsei* nije neka iluzija već zadatak koji je izvediv.¹²³ Kao što je »krštenje za Kristovu smrt« krštenoga oslobodilo gospodstva koje se zvaše »griješ«, isto tako oslobodilo ga je od sile ili vlasti kojoj je ime »zakon«. Kršteni nije »pod¹²⁴ zakonom«.¹²⁵ Za nj je spasenje jedino Kristov križ koji je dokinuo i »griješ« i »zakon«.¹²⁶ Ako pak treba jednom riječju kazati sadašnji položaj krštenoga nakon što je oslobođen od »griješa« pa prema tome od »smrti« i »zakona«, onda ta riječ jedino može biti »*kháris*«.¹²⁷ Kršćanin se nalazi »pod milošću«. Njegov je život određen Božjim zahvatom u ljudsku povijest. Taj zahvat ljudi nisu ničim zaslužili. On je *kháris*. Konkretna način Božjeg ulaska u povijest jest Isus Krist. Apostol napominje u 2 Kor 5, 19: »...sigurno je da Bog bijaše onaj koji je u Kristu pomirio svijet sa sobom«. Prema tome, stvarno ime za *kháris* jest Isus Krist. »Biti pod milošću« znači biti određen od stvarnosti koja se zove Isus Krist.

¹¹⁷ O tome da *paristánô* pripada žrtveničkom rječniku, W. BAUER, *Wörterbuch*, 1245. Bible na našem mjestu prevodi s »*offrire*«; F. ZORELL, *Lexicon*, str. 1008, ima »*svos Dei servitio consecrates*«; M. ZERWICK, *Analysis* str. 345 veli: *consecrate*; Biblija: »prinesite Bogu sami sebe«, str. 131.

¹¹⁹ Podrobnije o r. 14 kod H. W. SCHIMDT, *Brief*, 113.114; H. SCHLIER, *Zeit*, 51.52; N. GAUMANN, *Taufe*, 91.

¹²⁰ Usp. N. GAUMANN, *Taufe*, 91; K. KERTELGE, *Rechtfertigung*, 268.

¹²¹ Usp. N. GAUMANN, *Taufe*, 91; H. FRANKEMÖLLE, *Tauf.*, 96.97.

¹²² Usp. N. GAUMANN, *Taufe*, 89.90. — Za *nekrôs*, vidi R. BULTMANN, 898.

¹²³ Treba zapaziti da je *hamartia* bez člana kao da se radi o vlastitom imenu. Usp. W. THUSING, *Per Christum*, 82 bilj. 58.

¹²⁴ O *kyrieúsei*, usp. V. WARNACH, *Taufe*, 321; S. LYONNET, *Exegesis*, 45; S. LYONNET, *Liberte*, 11; *Oecuménique*, 465 bilj. f.

¹²⁵ Rječca »*pod*« ističe da su »zakon« i »milost« shvaćeni personificirano. Usp. N. GAUMANN, *Taufe*, 91.

¹²⁶ O »zakonu« kod Pavla postoji nepregledna literatura. Mi upućujemo jedino na P. BLASER, *Gesetz*, 506—514 i na bilješku a u Jérusalem, 1500.

¹²⁷ Ulogu križa u Š. Pavla istražuje F.—J. ORTKEMPER, *Kreuz*, 9—42.

¹²⁸ Za *kháris*, usp. N. GAUMANN, *Taufe*, 91.

Time dođosmo na kraj s našom analizom Rim 6, 1—14. U zaključku želimo sažeti rezultate našeg cjelokupnog istraživanja. Pred očima imamo sve tumačene retke.

Zaključak

Promatrajući, u poslanici Rimljanina, religioznu povijest svih naroda, Pavao zapaža da je cijeli ljudski rod uvelike grešan. To ga žalosti, ali ne uzbuđuje. On zna da Božja dobrotu i milosrđe prema čovjeku to više dolaze do izražaja što je čovjek grešniji i slabiji. To može navesti na pomisao da je potrebno grijehiti kako bi Božje milosrđe i praštanje imalo što šire područje primjene. Uz to, ako se čovjek pita koju je ulogu imao Zakon za židovski narod, ne može se mimoći činjenica, misli Pavao, da je Zakon i zato dan da bi ljudi, prestupajući ga, postali svjesni kakvi su u stvari, tj. da su grešnici. Na taj način Zakon je samo pomnožio ljudske grijeha i prijestupe. Ali ni to nije bilo kobno, jer gdje grijeh »postade brojniji«, milost se izli u preizobilju (Rim 5, 20).

Prema tome, Pavao smatra da je grešnost čovječanstva na neki način omogućila Bogu da pokaže svoju milost. To su činjenice religiozne povijesti naroda. Ali bi čitaoci Pavlove poslanice također mogli reći: i mi ćemo grijehiti pa će tako Božja milost postati obilnijom. Apostol piše Rim 6, 1—14 da pokaže neopravdanost takve tvrdnje. Tko bi to držao, ne bi uočio bitnu promjenu koja je s Isusom Kristom nastala u religioznoj povijesti. Isus Krist je bio raspet (r. 6), umro (rr. 3. 5. 8. 10) i ukopan (r. 4). Tim činima uništen je gospodar »staroga vijeka« — »grijeh« (r. 10). Nestankom grijeha, nestalo je »smrti« (r. 9), »staroga čovjeka« i »tijela grijeha« (r. 6). Svijeta koji je bio pod srdžbom Božjom više nema. Bog je uskrisio Isusa Krista (r. 4 i 9) i on sada živi za Boga (rr. 8. 10. 11). S Isusovim uskrsnućem i njegovim sadašnjim životom započeo je »novi život« (r. 4). Tako je, po Pavlu, Isus Krist prepolovio religioznu povijest čovječanstva. Prije njega nad ljudima vladaše »grijeh«, »smrt«, »stari čovjek«, »tijelo grijeha«. Nakon njegova dolaska nastupa »novi život« i »život za Boga«.

Ali, Pavao je uočio da Isusovo djelo nije bilo samo za njega. Isus iz Nazareta nije bio u svom životu i smrti osamljen. Vjernici Kojima Apostol piše bili su s Kristom su-raspeti (r. 6), s njim su su-umrli (r. 8 i 5) i bili su-ukopani (r. 4). Budući da su vjernici našli mjesta u Isusovim činima, i za njih vrijedi ono zbog čega je Krist živio i umro. Vjernici su zbog svoje povezanosti »s Isusom Kristom« oslobođeni od »grijeha« (rr. 2. 6. 11. 12. 13. 14), »starog čovjeka« (r. 6) i »tijela grijeha« (r. 6). Oni se više ne nalaze u »starome vijeku«. To je za njih apsolutna prošlost. Vjernici su sada živi za Boga. Posjeduju »novi život« (rr. 2. 4. 11. 13). Na vjernicima je da »okolo hode« (r. 4) tj. da dnevno žive kao oni koji su s Isusom oslobođeni od »grijeha« i po njemu obdareni »milošću« i »novim životom«. Ali kako Kristovo otajstvo još nije u cjelosti ostvareno — Paruzija je još uvijek predmet nade — ni vjernici ne posjeduju u punini »novi život«. »Smrtno tijelo« pokušava sa svojim »požudama« da »grijehu« povрати oteto prijestolje. Vjernik treba da s time računa i da »svoje udove« stavlja Bogu na službu.

Iz ovog zaključka, i iz cijelog rada proizlazi da je Pavao u činjenici što su vjernici dovedeni u najintimniju povezanost s Isusom Kristom našao dokaz za slijedeće tvrdnje: vjernici su »umrli, kad je govor o grijehu« (r. 2); od mrtvih su postali živi za Boga« (r. 13); otpada dakle svaka mogućnost življenja »u grijehu« (r. 2) i s njome misao o »ostajanju u grijehu« (r. 1). Povezanost je vjernika i Krista takva da je Isusova »sudbina«, sudbina vjernika. Trenutak ili sredstvo povezivanja vjernika s Kristom jest »krštenje za Isusa Krista i za njegovu smrt« (r. 3. i 4.). Krštenje je, po Pavlu, tako važno da bi naš zaključak mogao biti napisan i obratnim smjerom.

Mogli smo, naime, započeti iznošenjem činjenice da je vjernik po krštenju najuže povezan s Kristom Isusom i da se stoga na nj odnosi sve što je Isus Krist učinio svojim životom, smrću, uskrsnućem i proslavljenjem. U svakom slučaju valja dobro uočiti da je krštenje, po Pavlu, posve ovisno o Isusu Kristu. Na taj je način Apostol doista razjasnio krsno otajstvo. Istina je da će i on sam na drugim svojim mjestima, koja smo već započeli obrađivati, a i ostali novozavjetni autori, isticati druge vidike krsnog misterija, ali su ti vidici, makar to nije izričito rečeno, nužno vezan uz Isusa Krista, tj. uz njegovu smrt, uskrsnuće i proslavljenje. Promatram u tom svjetlu, odlomak Rim 6, 1—14 uistinu je bitan za razumijevanje krsnog čina.

BIBLIOGRAFIJA

- P. ALTHAUS, *Der Brief an die Römer (Das Neue Testament Deutsch, 6)*, izd. 10, Göttingen, 1966, = *Brief*.
- ARENHÖVEL-DREISSLER-VOGTLE, *Die Bibel . . . mit den Erläuterungen der Jerusalemer Bibel*, Herder, 1969, = *Bibel*.
- C. K. BARRETT, *A Commentary on the Epistle to the Romans (Black's New Testament Commentaries)*, London, 1962, = *Commentary*.
- C. K. BARRETT, *From First Adam to Last. A Study in Pauline Theology*, London, 1962, = *From*.
- M. BARTH, *Die Taufe — ein Sakrament? Ein exegetischer Beitrag zum Gespräch über die kirchliche Taufe*, Zürich, 1951, = *Taufe*.
- W. BAUER, *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, izd. 5, Berlin, 1958, = *Wörterbuch*.
- G. R. BEASLEY-MURRAY, *Baptism in the New Testament*, London, 1963, = *Baptism*.
- E. BEST, *One Body in Christ. A Study in the Relationship of the Church to Christ in the Epistles of the Apostle Paul*, London, 1955, *Body*.
- E. BEST, *Spirit-Baptism*, u *Novum Testamentum*, 4 (1960), 236—243, = *Spirit*.
- J. BETZ, čl. *Taufe*, u *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, izdao H. FRIES, München, 1966, II, 614—630, *Taufe*.
- BIBLIJA. STARI I NOVI ZAVJET, *Stvarnost*, HKD Sv. Cirila i Metoda, Zagreb, 1968, = *Biblija*.
- W. BIEDER, *Die Verheissung der Taufe im Neuen Testament*, Zürich, 1966, = *Verheissung*.
- H. BIETENHARD, *Onoma*, u *ThW*, V, 242—283, = *Onoma*.
- J. BLANK, *Paulus und Jesus. Eine theologische Grundlegung (SANT)*, 18, München, 1968, = *Paulus*.
- P. BLASER, *Heilsgeschichte*, u *HbThGr*, 1, 662—674, = *Heilsgeschichte*.
- P. BLASER, *Gesetz*, u *HbThGr*, 1, 506—514, = *Gesetz*.
- F. BLASS — A. DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, izd. 10, Göttingen, 1959, = *Grammatik*.
- P. BONNARD, *Mourir et vivre avec Jésus-Christ selon saint Paul*, u *Revue d'histoire et de philosophie religieuse*, 36 (1956), 101—112, = *Mourir*.
- G. BORNKAMM, *Das Ende des Gesetzes. Paulus-studien (Beiträge zur evangelischen Theologie, Bd. 16)*, München, 1952, = *Ende*.
- M. M. BOURKE, *A Study of the Metaphor of the Olive Tree in Romans XI*, Washington, 1947, = *Study*.
- M. BOUTTIER, *En Christ. Etude d'exégèse et de théologie pauliniennes (Etudes d'histoire et de philosophie religieuses, 54)*, Paris, 1962, = *En Christ*.
- E. BRANDENBURGER, *Adam und Christus. Exegetisch-religionsgeschichtliche Untersuchung zu Röm. 5, 12—21 (1. Kor. 15)*, (*Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament*, 7), Neukirchen, 1962, = *Adam*.

- G. BRAUMANN, *Vorpaulinische christliche Taufverkündigung bei Paulus* (Beiträge zur Wissenschaft von Alten und Neuen Testament, V, 2), Stuttgart, 1962, = *Vorpaulinische*.
- F. BUCHSEL, *Epithymia*, u ThW, 111, 170—172, = *Epithymia*.
- F. BUCHSEL, »In Christus« bei Paulus, u *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche*, 42 (1949), 141—158, = *In Christus*.
- R. BULTMANN, *Der Stil der paulinischen Predigt und die kynisch-stoische Diatribe* (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 13), Göttingen, 1910, = *Stil*.
- R. BULTMANN, *Das Problem der Ethik bei Paulus*, u *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche*, 23 (1924), 123—140, = *Problem*.
- R. BULTMANN, *Theologie des Neuen Testaments*, izd. 6, Tübingen, 1968, str. 135—155 (*Die Sakramente*) = *Theologie*.
- R. BULTMANN, *Ginóskō*, u ThW, 1, 688—719, = *Ginóskō*.
- R. BULTMANN, *Thánatos*, u ThW, 111, 7—25, = *Thánatos*.
- R. BULTMANN, *Záo*, u ThW, 11, 856—874, = *Záo*.
- L. CERFAUX, *Une lecture de l'Épître aux Romains*, Paris, 1947, = *Lecture*.
- F. G. CREMER, *Der »Heilstod« Jesu im paulinischen Verständnis von Taufe und Eucharistie*. Eine Zusammenschau von Röm 6, 3f und 1 Kor 11, 26, u *Biblische Zeitschrift*, 14 (1970), 227—239, = *Heilstod*.
- O. CULLMANN, *Die Taufelehre des Neuen Testaments*. *Erwachsen — und Kindertaufe* (Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments), 12, Zürich, 1948, = *Tauflehre*.
- P. DACQUINO, *La formula paulina »in Cristo Gesù«*, u *La scuola cattolica*, 87 (1959), 278—291, = *Formula*.
- G. DELLING, *Die Zueignung des Heils in der Taufe*. *Eine Untersuchung zum neutestamentlichen »taufen auf den Namen«*, Berlin, 1961, = *Zueignung*.
- G. DELLING, *Pleonázō*, u ThW, VI, 263—266, = *Pleonázō*.
- G. DELLING, *Die Heilsbedeutung der Taufe in Neuen Testament*, u *Kerygma und Dogma*, 16 (1970), 259—281, = *Heilsbedeutung*.
- E. DINKLER, *Taufe, u Die Religion in Geschichte und Gegenwart* (Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft), izd. 3, Tübingen, 1963, col. 627—637, = *Taufe*.
- B. DUDA — J. FUCAK, *Novi Zavjet*, Zagreb, 1973, = *Novi*.
- J. DUPONT, *Syn Khristo. L'union avec le Christ suivant saint Paul*, 1, Paris, 1952, = *Syn Khristo*.
- L. FAZEKAS, *Taufe als Tod in Röm. 6, 3ff.*, u *Theologische Zeitschrift*, 22 (1966), 305—318, = *Taufe*.
- A. FEUILLET, *Le plan salvifique de Dieu d'après l'Épître aux Romains. Essai sur la structure littéraire de L'Épître et sa signification théologique*. u *Revue Biblique*, 57 (1950), 336—387, 489—529, = *Plan*.
- A. FEUILLET, *Le Mystère Pascal et la Résurrection des chrétiens d'après les Épîtres Pauliniennes*, u *Nouvelle Revue Théologique*, 79 (1957), 337—354, = *Mystère*.
- A. FEUILLET, *Mort du Christ et mort du chrétien d'après les Épîtres pauliniennes*, u *Revue Biblique*, 66 (1959), 481—513, = *Mort*.
- A. FEUILLET, *Le règne de la mort et le règne de la vie* (Rom. V, 12—21), u *Revue Biblique*, 77 (1970), 481—521, = *Règne*.
- H. FRANKEMOLLE, *Das Taufverständnis des Paulus*. *Tufe, Tod und Auferstehung nach Röm 6*, (SBS, 47), Stuttgart, 1970, = *Taufverständnis*.
- N. GAUMANN, *Taufe und Ethik*. *Studien zu Römer 6* (Beiträge zur evangelischen Theologie, Bd. 47), München, 1967, = *Taufe*.
- F. GERTITZ, *Le sens et l'origine de l'En Khristo paulinien*, u *Analecta Biblica*, 17—18, *Studiorum congressus internationalis catholicus*, 1961, vol. 11, Romae, 1962, 323—331, = *Sens*.
- J. GEWIESS, *Name*, u LThK, 7, 780—782, = *Name*.
- G. GEWIESS, *Das Abbild des Todes Christi* (Röm 6, 5), u *Historisches Jahrbuch*, 77 (1958), 339—346, = *Abbild*.
- J. GNILKA, *Der Philipperbrief* (Herders theologischer Kommentar zum NT, X, 3), Freiburg, 1968, = *Philipperbrief*.
- W. GRUNDMANN, *Syn*, u ThW, VII (1964), 766—798, = *Syn*.
- W. GRUNDMANN, *Die Sünde im NT*, u ThW, 1, 311—317, = *Sünde*.
- A. HAMMAN, *Le Baptême et la Confirmation*, Desclée, 1969, = *Baptême*.
- J. HAVET, *Christ collectif ou Christ individuel en 1Cor., XIII, 12?* u *Ephemerides theologicae lovanienses*, 23 (1947), 499 sl., = *Christ*.
- P. HOFFMANN, *Tod*, u HbThGr, II, 661—670, = *Tod*.
- P. HOFFMANN, *Die Toten in Christus*. *Eine religionsgeschichtliche Untersuchung zur paulinischen Eschatologie* (Neutestamentliche Abhandlungen, NF, 2), Münster, 1966, = *Toten*.
- J. HUBY, *Épître aux Romains* (Verbum Salutis, X), izdao S. Löonnet, Paris, 1957, = *Épître*.
- C. KEARNS, *The Interpretation of Romans 6, 7* (Analecta biblica 17—18, *Studiorum paulinorum congressus*, 1961, Vol. I.), Romae, 1963, 301—307, = *Interpretation*.
- K. KERTELGE, »Rechtfertigung« bei Paulus. *Studien zur Struktur und zum Bedeutungsgehalt des paulinischen Rechtfertigungsbegriffes* (Neutestamentliche Abhandlungen, NF, 3), Mündter, 1967, = *Rechtfertigung*.
- E. KLAAR, *Rm 6, 7: Ho gar apothanon dedikaioiai apo tes hamartias*, u *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche*, 59 (1968), 131—134, = *Apothanon*.
- W. KRAMER, *Christos Kyrios Gottessohn*. *Untersuchungen zu Gebrauch und Bedeutung der christologischen Bezeichnungen bei Paulus und den vorpaulinischen Gemeinden* (Abhandlungen zur Theologie des A. und N. Testaments, 44), Zürich — Stuttgart, 1963, = *Christos*.
- J. KÜRZINGER, *Symmorphous tes eikonos tou Hyiou* (Röm 8, 29), u *Biblische Zeitschrift*, 2 (1958), 294—299, = *Symmorphous*.
- J. KÜRZINGER, *Typos didakhes und der Sinn von Röm 6, 17 f.*, u *Biblica*, 39 (1958), 156—176, = *Typos*.

- J. KÜRZINGER, *Zur Taufaussage von Röm 6*, u *Universitas (Festschrift für Bischof A. Stohr)*, I. Mainz, 1960, 93—98, = *Zur*.
- O. KUSS, *Zur vorpaulinischen Tauflehre im Neuen Testament*, u *Theologie und Glaube*, 41 (1951), 289—309 (*Auslegung und Verkündigung*, 1, Aufsätze zur Exegese des Neuen Testaments, Regensburg, 1963, = *Auslegung*, 98—120.), = *Tauflehre*.
- O. KUSS, *Zu Röm 6, 5a*, u *Theologie und Glaube*, 41 (1951), 430—437, *Auslegung*. 151—161, = *Zu*.
- O. KUSS, *Zur paulinischen und nachpaulinischen Tauflehre im Neuen Testament*, u *Theologie und Glaube*, 42 (1952), 401—425, *Auslegung*, 121—150, = *Testament*.
- O. KUSS, *Zur Frage einer vorpaulinischen Todestaufe*, u *Münscener theologische Zeitschrift*, 4 O. KUSS, *Der Römerbrief (Röm 1, 1—6, 11)*, Regensburg, 1957, Röm (6, 11—8, 19), Regensburg, 1959, (1953), 1—17, *Auslegung*, 162—168, = *Frage*.
- = *Römer*.
- O. KUSS, *Die Rolle des Apostels Paulus in der theologischen Entwicklung der Urkirche*, u *Münchener theologische Zeitschrift*, 14 (1963), 1—59, 109—187, = *Rolle*.
- O. KUSS, *Paulus. Die Rolle des Apostels in der theologischen Entwicklung der Urkirche*, Regensburg, 1971, = *Paulus*.
- P.—E. LANGEVIN, *Le baptême dans la Mort-Résurrection. Exégèse de Rm 6, 1—5*, u *Sciences Ecclésiastiques*, 17 (1965), 29—65, = *Baptême*.
- E. LARSSON, *Christus als Vorbild. Eine Untersuchung zu den paulinischen Tauf- und Eikontexten*. (*Acta sem. neot. upsalensis*), prevo A. STEINER, Uppsala, 1962, = *Christus*.
- F.—J. LEENHARDT, *L'Épître de Saint Paul aux Romains (Commentaire du Nouveau Testament, VII)*, Paris, = *Épître*.
- H. G. LIDDEL — R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, izd. H. S. JONES—R. MCENZIE, Oxford, 1953, = *Greek*.
- E. LOHSE, *Taufe und Rechtfertigung bei Paulus*, u *Kerygma und Dogma*, 11 (1965), 303—324, = *Taufe*.
- S. LYONNET, *Note sur le plan de l'Épître aux Romains*, u *Recherches de science religieuse (Mélanges J. Lebreton)*, 17, 39 (1951), 301—316, = *Note*.
- S. LYONNET, *Exegesis epistulae ad Romanos cap. V ad VIII (Excep. Rom 5, 12—21)*, ad usum privatum auditorum, Romae, 1961, *Exegesis*.
- S. LYONNET, *«Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato» (Rm 6, 7)*, u *Verbum Domini*, 42 (1964), 17—21, = *Qui*.
- S. LYONNET, *La liberté chrétienne (Rm 6, 12—14 et 7, 2—3)* u *Vie chrétienne*, 113 (1969), 10—15, = *Liberté*.
- O. MICHEL, *Der Brief an die Römer*, Göttingen, 1966, izd. 13, = *Brief*.
- R. MOISSETTE, *L'expression soma en 1Co 15 et dans la littérature paulinienne*, u *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 56 (1972), 223—239, = *Expression*.
- D. MOLLAT, *Symbolismes baptismaux chez saint Paul*, u *Lumière et Vie*, 26 (1956), 61—84, = *Symbolismes*.
- D. MOLLAT, *Nous sommes morts au péché (Romains 6, 1—14)*, u *Vie chrétienne*, 15 (1959), 13—16, = *Morts*.
- H. MUELLER, *Baptism*, u *New Catholic Encyclopedia*, II, San Francisco, 1967, 54—58, = *Baptism*.
- F. MUSSNER, *«Zusammengewachsene durch die Ähnlichkeit mit seinem Tode»*. *Der Gedankengang von Röm 6, 1—6*, u *Trier theologische Zeitschrift*, 63 (1954), 257—265, = *Zusammengewachsene*.
- F. NEUGEBAUER, *Das Paulinische «in Christo»*, u *New Testament Studies*, 4 (1957), 124—138, = *Paulinische*.
- F. NEUGEBAUER, *In Christus. EN KHRISTO. Eine Untersuchung zum paulinischen Glaubensverständnis*, Göttingen, 1961, = *In Christus*.
- L. NIEDER, *Die Motive der religiös-sittlichen Paränese in den paulinischen Gemeindebriefen. Ein Beitrag zur paulinischen Ethik (Münchener theologische Studien, I, 12)*, München, 1956, = *Motive*.
- Ä. OEPKE, *Baptizō*, u *ThW, I*, 527—544, = *Baptizō*.
- Ä. OEPKE, *Eis*, u *ThW, II*, 418—432, = *Eis*.
- Ä. OEPKE, *En Khristō I.*, u *ThW, II*, 537—538.
- F.—J. ORTKEMPER, *Das Kreuz in der Verkündigung des Apostels Paulus*, (SBS, 24), Stuttgart, 1968, = *Kreuz*.
- H. L. PARISIUS, *Über die forensische Deutungsmöglichkeit des paulinischen en Khristo*, u *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche*, 49 (1958), 285—288, = *Über*.
- B. REY, *Crés dans le Christ Jésus. La creation nouvelle selon saint Paul (Lectio divina, 42)*, Paris, 1966, = *Crés*.
- M. RISSI, *Die Taufe für die Toten. Ein Beitrag zur paulinischen Theologie (Abhandlungen z. Th. des A. und N. Testaments, 42)*, Zürich, 1962, = *Taufe*.
- J. A. T. ROBINSON, *The Body. A Study in Pauline Theology*, (*Studies in Biblical Theology*, 5), London, 1952, = *Body*.
- LJ. RUPCIC, *Sveto Pismo. Novi Zavjet*, Sarajevo, 1961, = *Sveto. La Sainte Bible... de Jérusalem*, Paris, 1961, = *Jérusalem*.
- K. H. SCHEKLE, *Die Passion Jesu in der Verkündigung des Neuen Testaments. Ein Beitrag zur Formgeschichte und zur Theologie des Neuen Testaments*, Heilidelberg, 1949, = *Passion*.
- K. H. SCHEKLE, *Taufe und Tod. Zur Auslegung von Römer 6, 1—11*, u *Vom christlichen Mysterium. Gesammelte Arbeiten zum Gedächtnis von Odo Casel OSB*, izd. A. Mayer, J. Quasten, B. Neuenheuser, Düsseldorf, 1951, 9—21, = *Taufe*.
- H. SCHLIER, *Die Zeit der Kirche*, izd. 2, 1958, Freiburg, = *Zeit*.
- E. SCHLINK, *Die Lehre von der Taufe*, Kassel, 1969, = *Lehre*.
- H. W. SCHMIDT, *Der Brief des Paulus an die Römer*, Berlin, 1963, *Brief*.
- R. SCHNACKENBURG, *Das Heilsgeschehen bei der Taufe nach dem Apostel Paulus (Münch. Th. St. I—1)*, München, 1950, = *Heilsgeschehen*.
- R. SCHNACKENBURG, *Todes- und Lebensgemeinschaft mit Christus. Neue Studien zu Röm 6, 1—11*, u *Münchener theologische Zeitschrift*, 6 (1955), 32—53, = *Studien*.
- R. SCHNACKENBURG, *Taufe*, u *LThK*, 1964, 1311—1314, = *Taufe*.
- R. SCHNACKENBURG, *Sakrament*, u *LThK*, 9, 1964, 218—220, = *Sakrament*.

- J. SCHNEIDER, *Die Taufe im Neuen Testament*, Stuttgart, 1952, = *Taufe*.
- J. SCHNEIDER, *Homoíōma*, u ThW, V, 191—197, = *Homoíōma*.
- J. SCHNEIDER, *Der historische Jesus und die urchristliche Taufe*, u *Der historische Jesus und der kerygmatische Christus* (H. Ristow—K. Matthiae), Berlin, 1961, 530—542, = *Jesus*.
- L. SCIPIONI, *Il battesimo: incorporazione al Cristo ed alla Chiesa*, u *Sacra Doctrina*, 48 (1967), 457—474, = *Battesimo*.
- R. SCROGGS, *Romans VI. 7 ho gar apothanon dedikaiotai apo tes hamartias*, u *New Testament Studies*, 10 (1963—1964), 104—108, = *Romans*.
- H. SEESEMANN, *Palaiós*, u ThW, V, 714—717, = *Palaiós*.
- Ph. SEIDENSTICKER, *Taufe und Tod. Das Problem des leiblichen Todes im Römerbrief*, u *Studii Bibliici Franciscani, Liber Annuus*, IV (1953—1954), Jerusalem, 1954, 117—183, = *Taufe*.
- Ph. SEIDENSTICKER, *Lebendiges Opfer* (Röm 12.1). *Ein Beitrag zur Theologie des Apostels Paulus* (Neutestamentliche Abhandlungen, XX, 1, 3), Münster, 1954, = *Opfer*.
- G. STAHLIN, *Hamartia*, u ThW, I, 295—299, = *Hamartia*.
- G. STAHLIN, *Ephápaks*, u ThW, I, 382—383, = *Ephápaks*.
- E. STOMMEL, »Begraben mit Christus« (Röm. 6, 4) und der Taufritus, u *Römische Quartalschrift*, 49 (1954), 1—20, = *Begraben*.
- E. STOMMEL, *Das »Abbild seines Todes«* (Röm. 6, 5) und der Taufritus, u *Römische Quartalschrift*, 50 (1955), 1—21, = *Abbild*.
- E. STOMMEL, *Christliche Taufriten und antike Badesitten*, u *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 2 (1959), 5—14, = *Taufriten*.
- E. SCHWEITZER, *Sóma*, u ThW, VII, 1024—1091, = *Sóma*.
- E. SCHWEITZER, *Die »Mystik« des Sterbens und Auerstehens mit Christus bei Paulus*, u *Evangelische Theologie*, 26 (1966), 239—257, = *Mystik*.
- R. C. TANNEHILL, *Dying and Rising with Christ. A Study in pauline Theology*, (Beiheft zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche, W. Elster, 32), Berlin, 1966, = *Dying*.
- W. THUSING, *Per Christum in Deum*, *Studien zum Verhältnis von Christozentrik und Theozentrik in den paulinischen Hauptbriefen* (Neutestamentliche Abhandlungen, NF, 1) izd. 2, Münster, 1969, = *Per Christum*.
- Y. TREMEL, *Le baptême, incorporation du chrétien au Christ*, u *Lumière et Vie*, 27 (1956), 81 sl., = *Baptême*.
- Traduction oecuménique de la Bible. Nouveau Testament*, Paris, 1972, = *Oecuménique*.
- G. WAGNER, *Das religionsgeschichtliche Problem von Römer 6, 1—11* (Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments, W. Eichrodt—O. Cullmann), Zürich—Stuttgart, 1962, = *Problem*.
- V. WARNACH, *Taufe und Christusgeschehen nach Römer 6*, u *Archiv für Liturgiewissenschaft*, 3 (1954), 284—366, = *Taufe*.
- V. WARNACH, *Die Tauflehre des Römerbriefes in der neueren theologischen Diskussion*, u *Archiv für Liturgiewissenschaft*, 5 (1958), 274—332, = *Tauflehre*.
- M. ZERWICK, *Analysis philologica Novi Testamenti graeci*, izd. 2, Rim, 1960.
- F. ZORELL, *Lexicon Graecum Novi Testamenti*, izd. 2, Pariz, 1931, = *Lexicon*.

RESUME

On connaît assez bien les difficultés de l'interprétation du texte Rm 6.5. L'auteur en énumère les suivantes: d'abord la construction du verset, c'est-à-dire il se demande si ce verset est complet ou bien faut-il le compléter au moins mentalement. En outre, la connexion interne des membres de la proposition n'étant pas tout à fait évidente, on discute ce problème. C'est pour la question littéraire de Rm 6.5. Ensuite l'auteur traite la question de savoir si l'adjectif *symphytoi* provient du verbe *symphyô* ou du verbe *symphyteúô*. La première solution lui paraît plus probable. Pour le mot *homoíōma* on pose la question: est-ce qu'il se réfère au Christ, au chrétien ou bien au baptême lui-même. Dans le v. 5b l'auteur examine le futur *esómetha*. Il voudrait savoir s'il s'agit du vrai futur ou du futur qu'on appelle logique. Quant à Rm 6.6 l'auteur explicite la signification du verbe *katargéo* car il pense que c'est sur ce mot que se trouve l'accent de la phrase. Les expressions *notre vieil homme* et *corps de péché* sont de l'avis de l'auteur, les termes englobant la même réalité: les hommes en tant que pécheurs ou encore l'humanité avant le Christ et avant le baptême. Le problème du v. 7 est le suivant: découvrir le sujet du participe *ho apothanôn*. Ce sujet pourrait être le Christ, le baptisé ou n'importe quel homme. L'auteur croit qu'il s'agit plutôt du Christ. Mais le baptisé est aussi *ho apothanôn*. Dans le v. 8 on étudie la signification de l'expression *syn Khrístô* mais aussi le sens du futur *synzêsomen*. Dans Rm 6, 9—11 l'auteur voit le fondement christologique de la signification religieuse du baptême chrétien: ce qui s'est passé dans la vie du Christ (sa mort et sa résurrection), cela se produit dans le baptisé (sa mort baptismale et la vie nouvelle en attendant la résurrection corporelle). Les derniers versets du passage analysé sont pris pour la conclusion tirée des versets précédents.